

GLASHISTORISCH TIJDSCHRIFT

DE OUDE FLESCH

**37^E JAARGANG
3^E KWARTAAL 2014
NUMMER 138**

ISSN 1383-3049

LOSSE NUMMERS € 10,-

pont
EUROPE

Passionate about Packaging

European supplier of glass and plastic packaging

Containers and bottles for
pharmaceutical products,
food supplements and
sports nutrition

Sales offices and warehouses
in the Netherlands, Germany,
France, Great-Britain
and Poland.

www.pont europe.com
info@pont europe.com

Bezoek het **Nationaal Jenevermuseum**,
een levende **19de-eeuwse stokerij** in
hartje Hasselt.

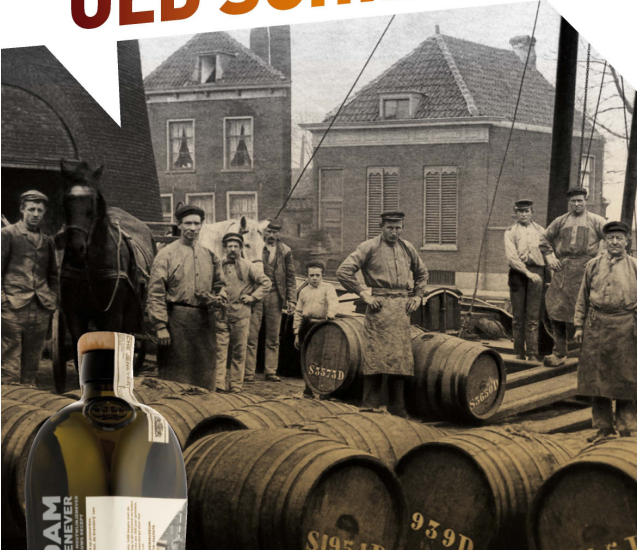

 **NATIONAAL
JENEVERMUSEUM
HASSELT**

WWW.JENEVERMUSEUM.BE

Nationaal Jenevermuseum | Witte Nonnenstraat 19 | 3500 Hasselt

OLD SCHIEDAM

**ORIGINAL SINGLE
MALT GENEVER**

**JENEVER
MUSEUM**

 **dijkstra
verenigde**

We pack the world

www.dijkstra.net

Address: Pascallaan 9, 8218 NJ Lelystad • P.O. Box: 2151, 8203 AD Lelystad, The Netherlands
Telephone number: (+31) (0) 320 - 266 181 • Fax: (+31) (0) 320 - 257 140 • E-mail: glas-sluitingen@dijkstra.net

Inhoud.

- 4. Op Handen gedragen**
Merel Ligtelijn
- 14. Ennion maakte het**
Hans van Rossum
- 22. American Three Mold Blown Glass**
Johan Soetens
- 27. The David Sandre Sealed Bottles**
Paul Hanrahan
- 30. Een bijzondere bijzetting**
Johan Soetens
- 32. Laméris 50 jaar**
Willem van Traa
- 34. Merovingisch glas**
Theo Zandbergen
- 40. Een lid stelt zich voor: André Toen**
Coos van Deursen
- 43. DE OUDE FLESCH 35 jaar**
Willem van Traa
- 45. De Bibliotheek**
Coos van Deursen
- 46. Mededelingen en nieuws.**

Redactie

Johan Soetens, jsoetens@hetnet.nl
Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Verzamelaarsvereniging "De Oude Flesch"

Opgericht 6 juni 1979

Voorzitter;

Willem van Traa, wvantraa@xs4all.nl

Secretaris;

Joke Andringa, d.andringa@upcmail.nl

penningmeester, vice-voorzitter;

Klaas Prins, klaasprins43@gmail.com

website beheer en 2^e secretaris;

Arie Vijfvinkel, vijfvinkel@hotmail.com

Bibliothecaris;

Coos van Deursen, coosvandeursen@planet.nl

Beheerder bibliotheek;

Henk Hettinga, henk@jenevermuseum.nl

Lidmaatschap € 40,- per jaar.

Huisgenoten € 10,-

Giro 4142725 t.n.v. "De Oude Flesch",

IBAN: NL90INGB0004142725

BIC: INGBNL2A

Schansbosch 11, Linschoten

Voor alle verdere informatie

website: www.deoudeflesch.nl

Van de redactie.

Jarenlang lagen de documenten, etiketten en oorkondes van één van Amsterdams' oudste distilleerderijen te beschimmelen in het tuinhuisje van de laatste directeur, Erik Blaisse, tot ze gevonden en weer in het licht gebracht werden door journaliste Merel Ligtelijn. In augustus 2013 werd uit dit materiaal en ander parafernalia een tentoonstelling samengesteld in het voormalige weeshuis, thans Amsterdam Museum. We zijn blij dat ze haar teksten voor een artikel in dit blad beschikbaar heeft willen stellen.

Van wat wellicht de beroemste glasmaker uit de Oudheid is, Ennion, zijn een dertigtal met zekerheid aan hem toe te schrijven objecten bekend. In het in 2015 te verschijnen boek over zijn werk zullen er 26 van worden afgebeeld. Wij komen in dit blad, inclusief de afbeeldingen bij de boek aankondiging, tot 22. Best iets om trots op te zijn. En een reden te meer om de uitgaven te bewaren van ons blad, dat ook internationaal meer en meer aan prestige wint.

De techniek van Ennion, om vanuit een basisvorm in vorm van elkaar verschillende objecten te maken zou na de Amerikaanse revolutie letterlijk nieuw leven worden ingeblazen in wat aan de overkant van het water met 'Three Mold Blown Glass' wordt aangeduid. Deze kleurrijke glazen voorwerpen vormen in Amerika een belangrijk verzamelgebied.

Van een bijzondere kleur zijn ook de glazen objecten uit de vroeg-Middeleeuwse, Merovingische periode. De glasmakers uit die tijd, al of niet leerlingen van Romeinse glasblazers, maakten schitterende objecten die nog tot 26 oktober in Leiden te zien zijn. Mis de kans niet!

Vanuit Canada stuurde Paul Hanrahan een artikel over gezegelde flessen, gevonden in Guyana, waar hij een aantal jaren woonde en een blijvende passie ontwikkelde voor glasvondsten uit die streek. Het in het vorig nummer verschenen artikel over LauLau flessen zal in de loop van de herfst door een Amerikaans blad worden overgenomen.

Helaas bevat dit nummer niet uitsluitend vrolijke berichten. Wij betreuren het plotseling overlijden van een tweetal leden. Op pagina 49 vindt U enkele regels tot hun nagedachtenis. Wij gedenken hen met eerbied en genegenheid.

Johan Soetens

Verzamelaarsvereniging DE OUDE FLESCH stelt zich ten doel het bevorderen van interesse in, en het verbreden van kennis over gebruiksglas van de oudheid tot heden. Dit heeft betrekking op de productiemethoden, de industriële verwerking en aspecten rond het gebruik van glas. Zij bevordert en ondersteunt het verzamelen van en het onderzoek naar historisch verpakkingsglas, drinkglazen en branche gerelateerde artikelen in de meest brede zin van het woord en streeft naar een vriendschappelijke samenwerking tussen haar leden onder andere door de uitgave van een kwartaalblad, een driemaandelijks bijeenkomst en een jaarlijkse veiling. Ook wil de vereniging samenwerken met gelijkgerichte organisaties waar ook ter wereld

Inleveren nieuwe kopij voor nummer 139

UITSLUITEND in Word document ZONDER OPMAAK
Over volle paginabreedte en foto's in JPG per separate e-mail

Voorpagina:

Kan van Ennion, H = 24 cm. Shlomo Moussaieff Collectie

Merel Ligtelijn
Journaliste/Publiciste

Merel Ligtelijn
Journalistieke producties.
Amsterdam.

OP HANDEN GEDRAGEN 300 JAAR STOKEN IN AMSTERDAM

In de Gouden Eeuw legde Amsterdam zich toe op de fabricage van likeuren, bitters en elixers. Een van de beroemste stokerijen was gevestigd aan de Anjelijsgracht, nu gedempt en Westerstraat geheten.

Hier werden bijna drie eeuwen lang likkeuren, bitters, elixers en jenevers gestookt.

De eerst bekende eigenaar was Heere Pieterz.de Boer. Hij verkocht de nering in 1684 aan Jacob Bols. In 1754 kwam het bedrijf in handen van Frederik van Zuylekom, wiens naam tot het einde toe verbonden bleef aan het bedrijf.

De laatste eigenaar was Erik Blaisse, onder Jordaners bekend als

'Ome Zuyl'. Dertig jaar lang dreef hij de firma en bouwde in die periode een unieke verzameling op van antieke glazen en flessen.

In 1982 viel voor het bedrijf het doek,

onder andere wegens

toegenomen concurrentie, prijsverlagingen en distributieproblemen.

Noodgedwongen verkocht Blaisse de inboedel van distilleerderij van Zuylekom alsmede zijn glasverzameling. Voor het papieren archief bleek geen interesse. Hij bracht dit onder in zijn tuinhuis aan de Vondelstraat en bandte het uit zijn geheugen. Totdat het huisje moest worden opgeknapt en dus ontruimd. De auteur, bevriend met Blaisse, nam er een kijkje en vond kasboeken, posters, etiketten, foto's, flessen en correspondentie. Sommige stukken waren door zilvervisjes aangevreten of door vocht aaneengeplakt maar het grootste deel was in goede staat. De verzameling is inmiddels ondergebracht in de Stichting Collectie van Zuylekom (www.vanzuylekom.nl).

Op 13 augustus 2013 vond op de binnenplaats van het voormalige Stadsbestedelingenhuis, thans Amsterdams Museum, de opening plaats van een tentoonstelling met voorwerpen en documenten daaruit, in aanwezigheid van de inmiddels 92-jarige Erik Blaisse.

HET RINSCHÉ ANIJSVAT IN 1684

Distilleerderij Van Zuylekom was gevestigd aan de Anjelijsgracht (na de demping in 1862 omgedoopt tot Westerstraat), in het 'Rinsche Anijsvat'. In 1684 kocht Jacob Bols dit kleine bedrijf, bestaande uit een huis, erf, stokerij en winkel. Samen met broer Benjamin stookte hij hier 'brandwijn, gedistilleerde wateren en asijn'. Het 'Rinsche Anijsvat' lag in de Jordaan, een wijk voor ambachtelijke bedrijfjes en fabrieken als distilleerderijen, bierbrouwers en scheepsbeschuitbakkerijen.

DE GOUDEN 17e EEUW

In de 17^e eeuw was Amsterdam 's werelds belangrijkste stapelmarkt en financieel centrum van Europa. Het dynamische, liberale Amsterdam trok talloze vluchtelingen, handelaren en geluickszoekers. Voor de Verenigde Oost-Indische Compagnie, met hoofdkantoor in Amsterdam, vormden specerijen het belangrijkste handelsproduct. In Amsterdam legde men zich toe op de fabricage van likeuren, bitters en geneeskrachtige dranken (elixers), waarvan soorten als anisette en curaçao vooral waren bestemd voor de export.

De Amsterdamse Anjelijsgracht, ca. 1750

VAN ZUYLEKOM LEVERT & CO

In 1754 werd distillateur Frederik van Zuylekom eigenaar van het Rinsche Anijsvat. Hij kocht er enkele aangrenzende panden bij en contracteerde zijn familielid meesterstoker Johan Heinrich Levert, de kleinzoon van de bekende apotheker Danckelmann van de Elefanten Apotheke uit Burgsteinfurt. Eberwin, de broer van Johan Heinrich, was al eerder een eigen handelsbedrijf aan de Nieuwezijds Kolk begonnen: Levert & Co *In de Wildeman*. De familieleden werkten nauw samen. Eind 18^e en in de 19^e eeuw verwierf de firma Van Zuylekom Levert & Co wereldfaam.

De essences uit kruidenmengsels gestookt in de fabriek in de Jordaan, werden geëxporteerd naar o.a. Amerika, Engeland, Frankrijk en later Java, om daar met de plaatselijke alcohol diverse likeuren te fabriceren. In 1925 verdween Levert & Co uit de bedrijfsnaam.

De vestiging van Van Zuylekom Levert & Co. aan de Westerstraat, 1919.

INDUSTRIËLE REVOLUTIE

De Industriële Revolutie kwam in Nederland pas op gang na 1850. Vijftig jaar na België en honderd jaar na Groot-Brittannië. De overgang naar stoomtechniek liet lang op zich wachten. Hollandse distillateurs en apothekers waren daardoor pas laat in staat de zuiverheid van alcohol en de likeursmaak te verbeteren. Stokerijen gingen experimenteren met de nieuwe technische mogelijkheden.

In navolging van concurrent P. Hoppe, liet Van Zuylekom Levert & Co in 1840 een modern efficiënt distilleerapparaat bouwen naar ontwerp van de Duitser Johannes Pistorius, waarin de kruiden direct werden verhit door stoom. Ook maakte het bedrijf alcohol uit aardappelen, suikerbiet, en meekrap (bekend van de rode kleurstof).

EEN VIERKANTE FLES!

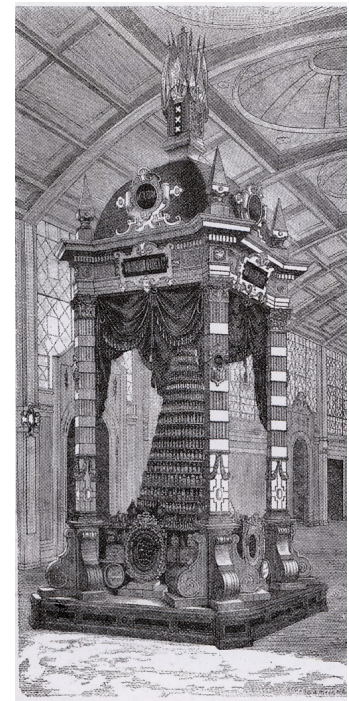
Ergens in het begin van de jaren 1890 introduceerde van Zuylekom Levert&Co. een voor die tijd bijzondere jeneververpakking: een gedrongen vierkante fles zoals die tot dan toe als likeur of bitterfles in gebruik was. Honderden jaren lang was het blazen daarvan een specialiteit geweest van de Boheemse en Noord Duitse glasmakers die wisten te voorkomen dat de wanden van de fles tijdens het afkoelen hol gingen staan. De Nederlandse glasblazerijen kregen dat pas in het begin van de 20^e eeuw onder de knie en tot die tijd werden deze flessen uit het buitenland betrokken. Vrijwel tegelijkertijd introduceerde Piet Bokma, distillateur te Leeuwarden deze fles voor zijn jenever. Het is niet meer na te gaan wie er het eerst mee was. Mogelijk zijn de flessen van Van Zuylekom die nu in het Amsterdams Museum bewaard worden, de oudste. De flessen werden in ieder geval met veel succes ingezet bij de export; vooral in Indië was dit model populair.

ONDERSCHIEDINGEN

In 1851 vond in Londen de eerste wereldtentoonstellingen plaats. Doel was de uitwisseling van technische, sociale en culturele kennis. Van Zuylekom Levert & Co, dat hofleverancier werd van meerdere koningshuizen, won op wereldtentoonstellingen en nationale nijverheidstentoonstellingen tientallen oorkondes, medailles en erediploma's. Tot in de 20^e eeuw sierden de onderscheidingen de burelen aan de Westerstraat.

Op de Wereldtentoonstelling 1878 in Parijs stond de firma met een 17 meter hoge piramide, met vergulde koepel en witmarmeren kolommen. Het voetstuk bestond uit jeneverfusten met daarop 1400 flessen en kruiken gevuld met likeuren.

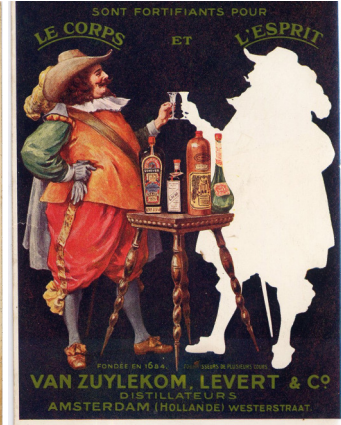

Links; etiket ter gelegenheid van de troonbestijging van Koningin Wilhelmina, op 6 september 1898.

Boven: Etiket t.g.v. het huwelijk tussen Wilhelmina en Hendrik van Mecklenburg-Schwerin, 7 januari 1901.

Rechts boven; Viering van het 225-jarig bestaan van Van Zuylenkom Levert & Co op 14 maart 1909.

VAN ZUYLEKOM'S

2 Diplômes d'Honneur
33 Médailles d'or et d'argent

ZEER OUDE GENEVER
VERY OLD GIN
Genièvre Très-Vieux

LA CAISSE À:

12 CRUCHONS	}	@ 1.2 Litre.	frs. 12,90
12 BOUTEILLES			
12 CRUCHONS	}	" 1	" " 10,75
12 BOUTEILLES			
24 CRUCHONS	" 0.6	" " 15,50	
24	" 0.5	" " 13,25	

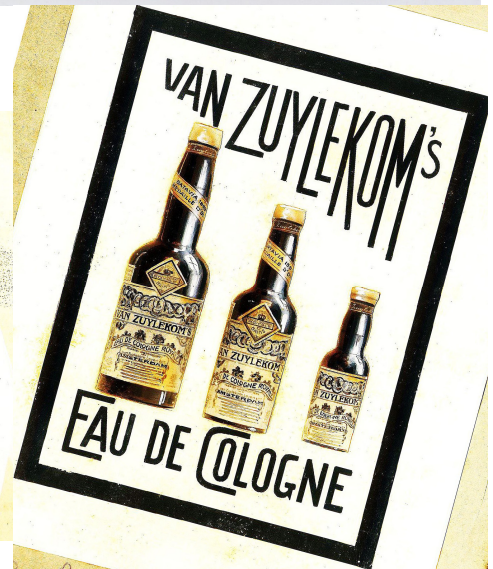
f.o.b. Amsterdam.
MINIMUM D'EXPORTATION 5 CAISSES

VAN ZUYLEKOM, LEVERT & CO
WESTERSTRAAT
AMSTERDAM HOLLANDE
DISTILLERIE & FABRIQUE DE LIQUEURS FINES. Fondées en 1684.

EAU DE COLOGNE

Van Zuylenkom Levert & Co opende vlak voor de Eerste Wereldoorlog ook een eau de colognefabriek, om de hoek van de Westerstraat, naast de exportafdeling op de Lijnbaansgracht.

Van Zuylenkom prees haar eau de cologne aan als méér dan alleen een aangenaam geurend parfum. Dit 'fijne water' zou werkzaam zijn tegen hoofd- en kiespijn, en zou in nevelvorm de lucht ontsmetten. Het verscheen in meerdere aromatische concentraties, met en zonder citroen. Van Zuylenkom liet zich inspireren door parfumatiketten uit kruidenmekka Constantinopel (Istanbul).

Transport 1922

RECLAME EN FORMGEVING

In de 19^e eeuw reisde Van Zuylenkom Levert & Co's handelsreiziger wekenlang per boot en diligence door Nederland, België en Duitsland om zijn waren te slijten bij potentiële klanten. Reclame maken was een tijdrovende zaak. Rond 1900 kwamen met de ontwikkeling van de techniek nieuwe adverteermethoden op.

In de 20^e eeuw prees Van Zuylenkom haar dranken aan via bijzondere typografie, vormgeving en teksten – soms politiek beladen, soms met wrange humor.

'HET MANNETJE' VAN VAN ZUYLEKOM

Beeldmerk van Van Zuylenkom is het Mannetje. De sierlijke lakei met dienblad staat op tal van de producten. Het Mannetje is een van de creaties van de voorlaatste eigenaar Dick van de Poll (1888-1979), van circa 1920-1952 werkzaam bij Van Zuylenkom. Tijdens slapelozen nachten sloeg hij aan het tekenen en schrijven. Zijn slagzinnen zijn tijdloos. Deze excentrieke creatieveling, bastaardzoon van Willem III, ontwierp decennialang de reclame-uitingen en etiketten. Zijn ontwerpen weerspiegelen de kunsthistorische stromingen van die tijd.

WERKNEMERS

Van Zuylenkom was een klein hecht bedrijf, met gemiddeld 5-12 werknemers. Een aanstelling bij Van Zuylenkom betekende doorgaans een lang dienstverband. Van 1798-1940 werkten opeenvolgende generaties Springorums in de fabriek, als knecht, meesterknecht, stoker of meesterstoker. En ze heetten allemaal Gerard.

De arbeidsomstandigheden waren relatief goed, met fatsoenlijke pensioenregelingen en weduwetoelagen. Overwerk kwam vaak voor; meestal niet 's nachts of op zondag. In de fabriek werkten alleen mannen. Vrouwen schilden op oproepbasis citroenen en sinaasappels voor de curaçolikeur, of gelegenheidsproducten als de oranjelikeur.

By de deur van de kroeg.

*Nog is er tweestryd in zyn vaderhart,
Nog ligt er aarzling op zyn aangezicht,
Maar de hartstocht, die al 't menschelyke tart,
Is sterker dan de stem van liefde en plicht.
Toch, afgeschepte vrouw, houdt moed, wil niet
versagen!
Het blauwe leger wast, het zal den drank verjagen!*

DE JORDAAN

De Jordaan was Amsterdams armste en meest dichtbevolkte buurt. Grachten fungeerden als riool en vuilnisbelt en veroorzaakten epidemieën. De hete stoom die fabrieken in grachten loosden versnelde het rottingsproces en de stank. Midden 19^e eeuw begon de sanering van de Jordaan. Filantropische bouwondernemingen sloopten krotten en realiseerden nieuwe arbeiderswoningen. De gemeente dempte in 1861 de Anjeliërsgracht. Van Zuylekom moest bijgevolg haar distributie aanpassen.

ALCOHOLMISBRUIK

Tijdens de Industriële Revolutie kampten arbeiderswijken als de Jordaan met een groot alcoholprobleem. Vooral bier en goedkope sterke jenever waren in trek. Rond de eeuwwisseling verminderde dit probleem. Niet alleen verbeterden de levensomstandigheden, ook verbood de Drankwet van 1881 het zonder vergunning schenken van sterke drank in openbare gelegenheden. De accijns op gedistilleerde drank ging omhoog en campagnes tegen alcoholmisbruik waren succesvol.

1E KLASSE

Van Zuylekom voerde sinds het begin van de 20^e eeuw het predicaat Distilleerderij 1e Klasse. Dit betekende dat de alcohol in het bedrijf eigendom was van het Rijk en dat pas accijns werd betaald als

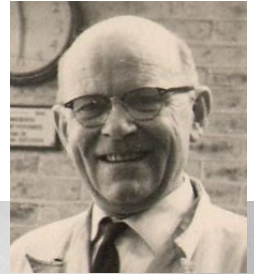
de drank de fabriek verliet, naar de klant. De verkooptransactie moest vóór levering bekend zijn bij de belastingdienst, en over het totaalbedrag diende het bedrijf binnen tien dagen een accijnspercentage te betalen. Accijnsagenten controleerden op illegale transacties. Zij kwamen onverwacht de fusten peilen en bespieden het bedrijf vanachter vrachtwagens. Ook Pauw Zwartjes, chef lopende band rond 1930, werd op weg naar huis regelmatig door belastingmannen geïnspecteerd.

DE FIJNSTE	„OUDE”	BUITEN KYF
	In deze sierlijke flacon frees getist met de afbeelding van ons huis, opgericht in 1684, brengen wij U en Uwe vrienden het resultaat van DRIE EEUWEN distilleerkunde: OUDE GENEVER „1 OM 5” Per flacon f 3.25 inclusief flacon met stop à 20 cl. Per Literflacon f 3.40 (Buiten Glas) Proeft en geniet! VAN ZUYLEKOM'S DISTILLEERDERIJ ANNO 1684 N.V. Hofleveranciers Westerstraat - Amsterdam C. Bekroond met 33 Gouden & Zilveren Medailles 2 Eere Diploma's	 Gien Dorrethuf is compleet. Wanneer U „1 OM 5” vergeet!
IS	ZUYLEKOM'S MERK	„1 OM 5”

BLAISSE NEEMT VAN ZUYLEKOM OVER

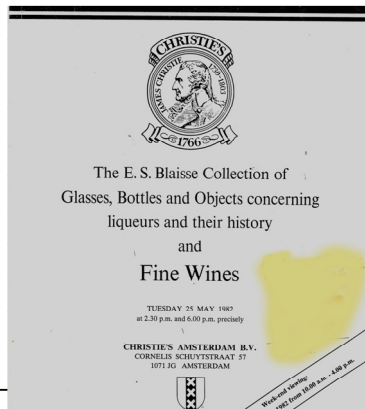
Toen Erik Blaisse in 1952 Van Zuylekom overnam van eigenaar Dick van de Poll, die naar verluidt niet ongevoelig was voor de aantrekkingskracht van zijn eigen product, verkeerde de firma in crisis. In de oorlog waren de oude receptenboeken verloren gegaan, en inkomsten kwamen nog slechts uit de twee slijterijen (De Olifant in de Groen van Prinstererstraat, en het Rinsche Anijsvat aan de Westerstraat). Blaisse blies het bedrijf nieuw leven in, met steun van meesterstoker Wijffjes die de receptuur op orde bracht en nieuwe likeursoorten bedacht.

Erik Blaisse behoorde tot de vroege leden van "De oude Flesch" en was meermalen een gewaardeerde gastheer tijdens bijeenkomsten. Hij was een enthousiaste verzamelaar van antieke flessen en geslepen en gegraveerde glazen. Op 25 mei 1982 werd zijn collectie geveild bij Christie's Amsterdam B.V. Deze omvatte 243 lots waaronder 68 met in totaal honderd glazen, 100 lots met 250 flessen en verder allerlei verwante artikelen en meubilair. De prijzen van de glazen zijn inmiddels meer dan vertienvoudigd. Duurste stuk: een 18^e eeuwse z.g. 'Drankorgel' bestaande uit 25 vaten en vaatjes, afgehamerd voor Hfl. 13.000,- Meest bizarre stuk: de kalkstenen dorpel, uitgeslepen door een ongeteld aantal bezoekers gedurende 234 jaar. Voor Hfl. 130,- werd het Amsterdam Museum de eigenaar.

Het assortiment uit de jaren 1960, gefotografeerd door de bekende fotograaf Paul Huf. Inzet: de immer goedlachse meesterstoker Wijffjes (1905-1981).

HET EINDE

De jaren zeventig waren voor kleine distilleerderijen en slijterijen zwarte tijden. De versoepelde drankwetgeving en schaalvergroting leidden tot concurrentie en prijsverlagingen. Ook waren er distributieproblemen. Voor Amsterdamse bedrijven in de binnenstad was de opkomende verkeersintensiteit een extra complicatie.

Gigant Bols slokte vele distilleerderijen op, maar Van Zuylekom wist lang onafhankelijk te blijven. Wel moest het bedrijf in 1978 de wijnboetieks en de panden in de Westerstraat verkopen. Van Zuylekom verhuisde naar de Asterweg in Amsterdam-Noord. In 1982 viel na 300 jaar het doek voor Van Zuylekom, iconen uit de geschiedenis van Amsterdam.

SUMMARY Van Zuylekom: 300 YEARS OF DISTILLING IN AMSTERDAM

In 1684, Jacob Bols, probably from Germany, bought some property in what then was a newly developed area, just westerly of the recently dug Amsterdam canals. His small distillery, shop and vinegar factory 'Het Rinse Anijsvat' would become one of the city's oldest producers of liqueurs, elixirs and jenever. It was situated along a small canal that, in 1862, was filled-in and from then on was called a street, and it occupied the same building for almost 300 years. In 1754, a new owner, Frederik van Zuylekom, enlarged the distillery with several adjacent buildings and gave the company the name under which it would become internationally known as purveyor to royal houses, such as those of the Netherlands, Greece, Portugal, Spain, Rumania and Egypt. On labels and show cards the company proudly showed the medals won at the many international expositions that had come into fashion during the second half of the 19th century.

Official deed from 1684 by which Jacob Bols acquired property along the north side of the Anjeliers (Carnation) canal in Amsterdam.

The company was one of the first, and most likely the very first, to use a mouth-blown square sealed bottle for its jenever. Until then bottles such as these had been associated with sweet liqueurs and bitters for hundreds of years and had been a speciality of glassblowers from Northern Germany and Bohemia who were experienced in avoiding the sides of the bottle from becoming concave during the cooling process.

In 1952, Erik Blaisse, an avid bottle collector as well as a collector of antique engraved glasses, bought the company, by then in a critical state because of the vicissitudes during the Second World War. He succeeded in bringing the company back to life again by creating new varieties and, in 1970, a re-introduction of Old-Dutch liqueurs.

In the 1970's van Zuylekom brought a series of more than 20 Old-Dutch liqueurs to the market that together covered the complete spectre of 17th and 18th century domestic and love life. They were made from recipes that go back to the days of Rembrandt. The names were often ambiguous, such as:

**Rosje zonder doornen (Rose without thorns)
Hempje licht op (Lift up your skirt)
Naveltje bloot (Bare Navel)
Pruimpje prik-in (Plum prick-in)
Hoe langer hoe liever (The Longer the Better)
Hansje in de kelder (Little Hans in the Cellar), served to indicate that the lady of the house was expecting.**

After the bankruptcy of van Zuylekom the only Amsterdam-based producer of old-Dutch liqueurs such as these is the distillery A. van Wees 'De Ooievaar' (The Stork). An amazing assortment of 46 different liqueurs is produced here, together with 16 types of jenever.

However, the 1970 were also years of fierce competition caused by mergers, take-overs and growing dominance of wholesale trade. In 1982 van Zuylekom discontinued activities. Blaisses' bottle and glass collection was auctioned but most of the archives and documents landed in his garden house, where, in 2013, they were rediscovered by journalist and publicist Merel Ligtelijn, from Amsterdam. (JS)

De beroemste glasblazer uit de oudheid was ongetwijfeld Ennion. Glaswerk dat door hem werd gemaakt werd door de meester voorzien van de inscriptie 'Ennion maakte het', trots als hij ongetwijfeld was op het behaalde resultaat maar ook een opvallende manier om zijn product aan te prijzen. Wat door hem vervaardigd werd behoort tot de absolute top van het vroege in mal geblazen glas binnen het Romeinse Rijk en wordt gekarakteriseerd door een combinatie van hoge kwaliteit en een ongekend vakmanschap. Zijn vele verschillende en prachtige ontwerpen zijn bovendien veruit het meest vertegenwoordigd in verhouding tot het werk van andere bij ons bekende glasblazers. Daardoor kan worden vastgesteld dat Ennion als de absolute meester van zijn tijd moet worden beschouwd. Hij was gespecialiseerd binnen een breed assortiment aan fijn en luxe geblazen tafelservieswerk en zijn signatuur is bekend van meer dan dertig bewaard gebleven malgeblazen kannen, voorraadflessen, kommen en bekers. Ennion produceerde niet alleen in grote aantallen maar ontwierp ook talloze vormen. Zijn naam is niet als enige bij ons bekend, immers ook anderen als Aristeas, Neikais, Meges en Iason signeerden hun producten waardoor wij ook van hun bestaan afweten. Ennion steekt daar echter, wat betreft vakmanschap, vromerijckdom en geproduceerde aantallen, met kop en schouders bovenuit

Zijn signatuur is altijd in het Grieks aangebracht: ENNION ENOIHCE dat staat voor: 'Ennion maakte het'. De naam Ennion is echter niet gebruikelijk binnen het Grieks uit die tijd en mogelijk is het dan ook een gehelleniseerde Semitische naam.

Hijzelf was misschien Joods of Fenicisch en het gegeven dat hij geen plaatsnaam vermeldt is wellicht een indicatie dat hij gedurende heel zijn werkbare leven vanuit zijn woonplaats heeft gewerkt.

Kan van Ennion, H = 24 cm. Shlomo Moussaieff Collectie

*Van links naar rechts; Ennion kan met hoge voet, Corning Museum of Glass, New York. H = 23,8 cm. inv. nr. 59.1.76
Ennion kan, H = 22 cm., Eretz Israel Museum Tel Aviv nr. MH 120058
Ennion kan zonder voet, MET New York. H = 18,4 cm. Inv. nr. 17.194.226*

De werkplaats van Ennion

De werkplaats of het atelier was waarschijnlijk ergens aan de Oost Middellandse zee kust gevestigd, in de buurt van de stad Sidon, een befaamd centrum van de glaswerkindustrie gedurende de vroeg Romeinse periode. De stad stond bekend om de intensieve handelscontacten die het had via een - voor die tijd - uitgebreid wegennet en alsook handelsroutes over zee. Dit zou kunnen verklaren waarom de producten van Ennion verspreid over het Romeinse Rijk, tot in Noord Italië toe, zijn gevonden.

Gebaseerd op glaswerk dat gevonden is binnen een context, en om die reden ook nauwkeurig gedateerd kan worden, is Ennion waarschijnlijk rond het midden van de eerste eeuw begonnen met een werkplaats voor het blazen van glas in een mal, een op dat moment vrij nieuwe techniek. Hij was zonder twijfel de eigenaar en meester-handwerksman er van, maar heeft zeer waarschijnlijk ook een aantal assistenten in dienst gehad zoals later ook het geval was bij bekende schilders als Rafël of Leonarda da Vinci. Die hebben ook nooit alleen gewerkt. Elk van deze assistenten zal binnen het gehele proces ongetwijfeld een eigen taak hebben gehad. Het ontwerp en de uitvoering van het model waar Ennion een mal voor wilde maken; de voorbereiding en het maken van de mal; het blazen van het glas en natuurlijk het uitvoeren van de finishing touch zoals het vormen van de mondrand, de basis en het eventueel aanbrengen van de greep. Ennion zelf heeft ongetwijfeld nauwlettend toegezien dat alles zou gaan zoals hij voor ogen had, het eindproduct moest zijn naam immers waardig zijn.

Ennion cup met greep, MET New York, H = 6,2 cm. D = 9,7 cm. inv. nr. 17.194.225

*Kom van Ennion, H = 6,0 cm. D = 9,8 cm.
Shlomo Moussaieff Collectie*

De eerste stap was om een model te creëren van was, steen of klei in de vorm die men voor ogen had en deze te voorzien van de gewenste decoratie. Vervolgens werd dat geheel bedekt met een laag klei, vermengd met steengruis. Wanneer dit voldoende uitgehard was kon de aldus verkregen mal verwijderd worden, maar niet voordat men deze eerst heel secuur had verdeeld in secties die dan stuk voor stuk werden verwijderd. Het was immers zaak dat de vormnaden na het blazen van het glas zo min mogelijk in het zicht zouden zijn. Als deze werkzaamheden gereed waren werden de verschillende delen van de mal bij elkaar gebonden waarna er een glaspost in kon worden gebracht om te worden uitgeblazen. Ook dat was een uitermate secuur werk want het in de vorm aangebrachte motief moest overal goed en voldoende gevuld worden met glas. Was het blazen gereed dan konden de verschillende maldelen weer worden verwijderd waarna gekeken werd of alles goed was gegaan en kon met de afwerking worden begonnen.

De producten van Ennion worden gekenmerkt door helderheid en precisie wat betreft de toegepaste ontwerpen die veelal herleid zijn van de prototypen zoals die in metaal op dat moment al langer werden gemaakt. Een werkwijze die we, vooral in de eerste eeuw, vaker tegenkomen. Denk daarbij aan de ribbenscalen of kommen. Maar Ennion nam deze ontwerpen niet klakkeloos over, hij ontwierp zijn motieven speciaal voor een productie in glas waarbij hij zich beperkte tot een vrij ondiep reliëf waardoor het werkstuk goe en betrekkelijk snel kon worden uitgeblazen. Een ander voordeel van het werken met een laag reliëf was dat men de verschillende vormdelen, terwijl het glas nog heet was, snel en zonder schade aan te richten aan het motief kon verwijderen. Snelheid was nodig om te voorkomen dat het glas teveel zou afkoelen voordat de greep of grepen werden aangezet.

waren te zien op de tentoonstelling: 'Made by Ennion' die van mei – december 2011 in het Israël Museum te Jeruzalem gehouden werd. Al deze prachtige schenkkannen van Ennion zijn zo goed als zeker in dezelfde mal geblazen wat op zich al heel bijzonder is. Een andere kan uit dezelfde serie maakt deel uit van de collectie van het Metropolitan Museum of Art te New York en is aangekocht in Istanbul. Nog een andere, momenteel in de collectie van het Corning Museum in de staat New York, maakte deel uit van een Italiaanse collectie.

*Boven; Ennion kan zonder voet, met dubbele greep. H = 17,4 cm.
Links; kan met enkele greep, H. 18,5 cm.
Shlomo Moussaieff Collectie
Onder; Ennion kan, H. ca. 19 cm.
Corning Museum of Glass.*

Het werk van Ennion wordt gekarakteriseerd door de manier waarop de decoratie van brede friezen worden begrensd door ribben. Deze friezen zijn opgebouwd uit florale motieven, variërende palmetten - waaivormige palmtakken - en geometrische figuren om de open ruimtes te vullen.

De meest vakkundige prestatie van hem is zonder twijfel de productie van een aantal schenkkannen die wat betreft de vorm en decoratie bijna identiek zijn maar verschillen in kleur, de positie van de greep en de afwerking van de basis. Sommige kannen hebben een voet die apart was aangezet, andere voorbeelden hebben een basis die glad is afgewerkt en ook geen versiering bezit. Van deze serie kannen, alle gesignd door Ennion, zijn er bijna tien bewaard gebleven. Vier daarvan, als schenkan met een enkele greep uitgevoerd en twee als karaf met twee grepen,

Een bijna totaal vervormd exemplaar kent een geheel eigen geschiedenis. Deze kan is gevonden bij opgravingen in de Joodse wijk van Jeruzalem en kwam aan het licht bij de overblijfselen van de zogeheten 'Uper-City' van Jeruzalem. Dat deel van Jeruzalem werd, samen met de Tweede Tempel, vernietigd door de Romeinen tijdens de belegering van Jeruzalem in het jaar 70. Daar zijn in een groot en voornaam huis de restanten van een kan met de naam van Ennion gevonden, door brand deels gesmolten en vervormd.

Volgens Flavius Josephus, de bekende geschiedschrijver uit de eerste

eeuw, is een maand na de verwoesting van de Tempel het gebied met de woonhuizen van de priesterlijke families eveneens door de soldaten verwoest. Verondersteld wordt dan ook dat deze oorspronkelijk schitterende Ennion het bezit is geweest van een belangrijke familie van priesters uit Jeruzalem die daar een woning bezat. Een bodem, identiek aan deze versmolten kan,

Ennion kan met gedecoreerde voet uit het Joodse kwartier van Jeruzalem, H = 14,6cm.

Israel Antiquities Authority nr. 1982-1105

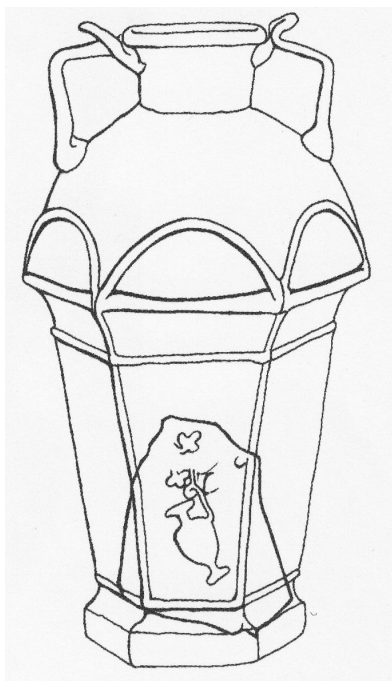
Gedecoreerd basis element van een Ennion kan, gevonden het Joodse kwartier van Jeruzalem, H = 6,7 cm. Israel Antiquities Authority nr. 1982-1107

alsmede een facet van een klein en door Ennion gesignd flesje is eveneens opgegraven in het Joods kwartier van Jeruzalem. Naast de genoemde kannen maakte Ennion immers ook talloze andere glasproducten als hexagonaal gevormde flesjes, amfora's en diverse bekers en kommen.

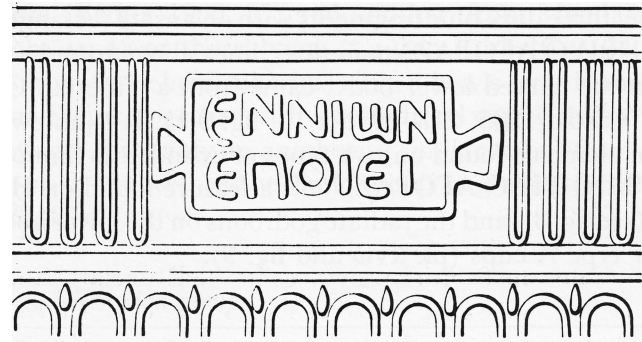
Een facet van een hexagonaal gevormd flesje, gemaakt door Ennion en gevonden in het Joods kwartier van Jeruzalem, H = 5,6 cm. Israel Antiquities Authority nr. 1982-1106.

Rechts; Hexagonaal gevormd karaffe, H = 14,3 cm. Metropolitan Museum of Art New York, inv. nr. 81.10.224

Signering door Ennion

Trots met betrekking tot de technische prestaties van de mallen zoals Ennion deze wist te maken en ook de esthetische hoogstaande kwaliteit van zijn ontwerpen kan verklaren waarom Ennion zo prominent zijn signatuur achterliet op de door hem gemaakte glasobjecten. Hij maakte ontwerpen voor een productie in glas, ontwerpen die op dat moment gewild en in de mode waren maar alleen nog in metaal waren uitgevoerd. Daarnaast waren zijn objecten van glas ook vaak beduidend groter dan in de eerste eeuw gebruikelijk was.

Boven 'Ennion epoesen' = Ennion maakte het.

Links; Doosje met deksel, H = 6,6 cm. Shlomo Moussaieff Collectie

Midden; Bolvormige kom. Coll. Yale University Art Gallery;

Onder; Drinkkom met twee oren. H= 6cm. D. 9,7 cm.

Collectie Corning Museum of Glass, inv.nr. 66.1.36

De manier waarop hij zijn naam achterliet is eveneens opvallend, namelijk in een rechthoekig paneel dat aan alle zijden begrensd werd door een in verhoogd reliëf weergegeven lijn. Aan beide korte zijden zijn twee breed uitlopende vlakken aangebracht, eveneens begrensd door een lijn in verhoogd reliëf. Deze vorm werd een zogeheten *tabulae ansatae*, genoemd en deze specifieke wijze van signeren werd alleen door Ennion en Aristéas toegepast.

Er wordt wel gesuggereerd dat Ennion zijn carrière moet zijn begonnen als zilversmid, iemand die door het vervaardigen van meerdere verschillende exemplaren in zilver veel ervaring had opgedaan met de bewerking van dit metaal maar nu stond voor de uitdaging om het in glas uit te voeren en daar de nieuwe maltechniek voor wilde gebruiken. Dat hij een perfectionist moet zijn geweest staat wel vast. Als we zien hoe hij op ingenieuze wijze de malnaden weg wist te werken door deze te integreren in het patroon en ook de manier waarop een greep in een sierlijk gevormde boog aan een kan werd geplaatst.

De stijl van Ennion en ook van Aristéas wordt wel Sidonisch genoemd, een herkenbare stijl en techniek die een aantal andere werkplaatsen in de omgeving van Sidon ongetwijfeld heeft beïnvloed.

Ennion's collega's uit de eerste eeuw

Aan het begin van dit artikel vermeldde ik een aantal namen van glasblazers en waarschijnlijke tijdgenoten van Ennion die eveneens bekend zijn geworden omdat zij hun naam op de producten aanbrachten. Dit waren naast Aristéas, Neikais, Meges, Iason of Jason ook M. Licinius Diceus en C. Caesius Bugaddus maar er zijn er ongetwijfeld meer geweest. Stern (E. Marianne Stern; *Roman Mold-blown Glass. The Toledo Museum of Art*, 1995) stelt zelfs dat er 130 namen van Romeinse glasblazers bekend

woulden zijn. Van de hier genoemde meester glasblazers weten wij in elk geval dat zij zich hadden gespecialiseerd in luxe en malgeblazen tafelglas en zij werkten waarschijnlijk ook alle gedurende de eerste eeuw in het oostelijk Middellandse Zeegebied, waarschijnlijk in de omgeving van Sidon.

Het hart van de toenmalige glasindustrie lag toentertijd in de Syrisch-Palestijnse gebieden en daarnaast was Alexandrië (Egypte) als glascentrum voor luxe glasobjecten vermaard. Van deze zes ons bekende glasmesters is

niet alleen veel minder bewaard gebleven maar de producten die nog bestaan zijn veel minder divers qua vormgeving en vertonen ook niet het vakmanschap waar Ennion bekend door is geworden. Het Metropolitan Museum of Art in New York is in het gelukkige bezit van een (beschadigde) beker die gesignd is door Neikais en het Toledo Museum of Art een complete 8,5 cm. hoge beker met aan één zijde NEIKAIC/EIIHCEN (Neikais epoese), *Neikais maakte het* en aan de andere kant MNHCOH/O ATOPACAC (mnesthe ho agorasas), *Moge de koper herinnerd worden* (aan de maker of door de goden?). Het Brits Museum heeft een beker van Meges in bezit en het Corning Museum of Glass heeft een beker van M. Liginus Diceus in de collectie.

Boven: Beker gesignd door Neikais, hoogte 8,6 cm., midden 1ste eeuw, Metropolitan Museum of Art New York inv. nr. X.21.186

Links; Twee bekers gemaakt door Iason met de rondom lopende tekst ΙΑΣΩΝ ΕΠΙΘΕΕΝ : ΜΝΗΣΘΗ Ο ΑΓΟΡΑΣΑΣ = Iason maakte het – moge de koper herinnerd worden.

H. = 9,1 cm. Metropolitan Museum of Art inv.nrs. 29100.82 en 59.11.3

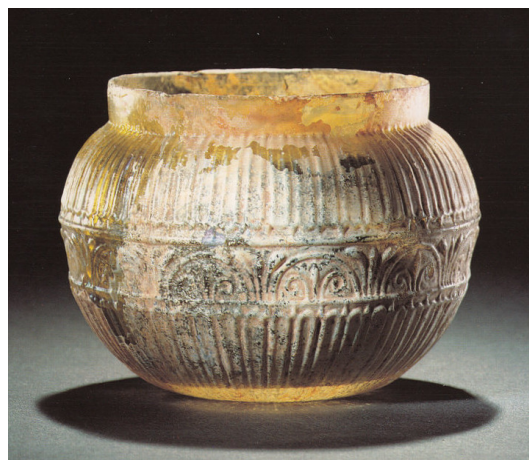
Hieronder: Kom gesignd door Aristeas. H = 6,5 cm. D = 6,6 cm.

Foto: Sotheby's Londen, veiling 24 november 1997, lot. 18.

De naam Neikais werd ook wel geschreven als N(e)ikaios of N(e)ikias, maar was deze echter gespeld met een -ei- dan werd hij gebruikt voor zowel mannen als vrouwen. Het idee bestaat dat het wat betreft 'onze' Neikais zou gaan om een vrouwelijke glasblazer die werkte in het Syrisch gebied, net zoals twee vrouwelijke collega's Sentia Secunda en Ennia Fortuna die beiden werkplaatsen in Italië hadden. Producten van Neikais zijn gevonden bij Massada en in Aleppo. Bekers met de naam Meges zijn opgegraven in Nazareth and in Maroni op Cyprus. Zes bekers met de signatuur van Iason zijn bekend en daarvan is er een opgegraven ten noorden van de Zee van Gallilea, een andere in Hasfin (Syrië) en twee anderen zouden eveneens, maar zonder context, gevonden zijn in Syrië. Het valt op dat de bekers die Neikais, Meges en ook Iason hebben gemaakt opvallend veel op elkaar lijken. Zoveel zelfs dat door mevrouw Stern wordt gesuggereerd dat al deze bekers misschien wel in dezelfde werkplaats zijn gemaakt of dat er in elk geval een nauw samenwerkingsverband moet hebben bestaan tussen deze glasblazers.

Bij Sotheby's Londen is op 24 november 1997 uit de collectie van het pensioenfonds van de Britse Spoorwegen onder lotnr. 18 de hier rechts afgebeelde kom, gemaakt door Aristeas. (Zie ook de afbeelding van de Ennion kom op de vorige pagina. Deze werd geveild voor het bedrag van £ 227,000 maar dit was wel inclusief de veilingtoeslag..! Een behoorlijk bedrag en dan hebben we het 'nog maar' over een Aristeas kom. Een soortgelijke kom kwam onder de hamer op 17 juni 2004 bij Bonhams en bracht € 194.162,- op. U kunt zich dus voorstellen wat Ennion producten opleveren zo deze te koop worden aangeboden.

Al deze glasblazers hebben dus waarschijnlijk allemaal ergens in

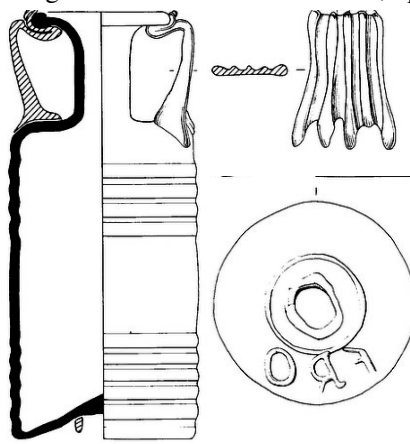
Onderzijde van een door Aristeas gesigndeerde kom, op 14-7-2004 geveild bij Bonhams voor € 194.162,-

Daaronder: Beker gesigneerd door Meges, afkomstig uit de collectie van Cesnola, H = 8,9 cm. 1ste eeuw, gevonden in Maroni op Cyprus. Brits Museum inv. nr. 1876,114.5;

Beker gesigneerd door M. Licinius Diceus, H = 9,6 cm. 1ste eeuw, gevonden in Sopron, Hongarije. Corning Museum of Glass inv. nr. 57.1.4

de buurt van Sidon gewerkt en daar vandaan werden hun producten via de bestaande handelsroutes naar Klein Azië en Italië geëxporteerd. De glasartikelen in Italië werden al spoedig gevolgd door de glasmakers en glasblazers zelf 'to meet the demand', zoals Charlesworth dat zo kernachtig noemt in zijn *Trade-routes and commerce of the Roman Empire* uit 1924. Hierin maakt de auteur melding van Syrische glasblazers die naar Rome en Noord Italië kwamen en anderen die zelfs verder westelijk trokken om zich te vestigen in het noordwesten van Gallië en in de omgeving van Keulen. Een mooi voorbeeld van een Syrische glasblazer die naar Gallië is geëmigreerd betreft Artas en een andere, meer bekende meester-glasblazer, is Frontinus die zijn werkplaats in Normandië had, maar hij zou zelfs 'agentschappen' hebben gehad. Zijn ronde malgeblazen transportflessen zijn in geheel Noord-Frankrijk, België en Duitsland gevonden maar ook is een groot deel van het glaswerk dat in Zuid Engeland is gevonden afkomstig van werkplaatsen in Gallië. Frontinus signeerde zijn producten door zijn naam, soms afgekort tot de eerste drie letters, op de bodem te plaatsen.

Zogenaamde 'Frontinus' fles. 1ste – 2^e eeuw AD. Op de onderzijde de letters FRO als afkorting van de naam. H = ca. 20 cm. Gevonden in Colchester, Essex (UK).

Ondanks het feit dat er meer dan dertig producten van Ennion bewaard zijn gebleven komt het slechts zeer zelden voor dat er een product van deze meester-glasmaker op een veiling of in de kunsthandel wordt aangeboden en als dit dan een keer gebeurt dan blijkt dat ook in de 21^e eeuw het werk van deze meester Ennion uit Sidon nog steeds als zeer uitzonderlijk wordt beschouwd. Dat vertaalt zich dan in het enorme bedrag dat neergeteld wordt voor een gesigneerd exemplaar. Ennion zou ongetwijfeld glimlachen in zijn graf als hij dit zou kunnen vernemen en tegelijkertijd zou hij niet verbaasd zijn, immers 'Ennion maakte het'. ..De 'advertentie' op zijn producten heeft zijn geld wel opgebracht en heeft bovendien een enorme nawerking gehad.

Eenieder die dit artikel leest en naar de afbeeldingen kijkt kan niet anders dan onder de indruk zijn van waartoe een glasblazer uit de eerste eeuw van onze jaartelling- en onder toch vaak primitieve omstandigheden- in staat was.

Bronnen:

Romeins Glas uit Particulier Bezit 2011, Joop van der Groen & Hans van Rossum
Made by Ennion, Ancient Glass Treasures from the Shlomo Moussaieff Collection 2011, Yael Israeli

Roman Mold-blown Glass. The Toledo Museum of Art 1995, E. Marianne Stern
Roman Glass, Two Centuries of Art and Invention, Martine Newby & Kenneth Painter (ed).

Trade Routes and Commerce of the Roman Empire 1924, M. P. Charlesworth
Roman Glass-Two Centuries of Art and Invention, 1991, M. Newby & K. Painter

ENNION ΕΠΟΙΗCE SUMMARY

The first known maker of decorated mold-blown glass was Ennion, who created works about 1 to 50 AD. His signature, ENNION EPOESEN (Ennion made me) is known from over thirty surviving pieces and although he signed his name in Greek, it may have been Semitic in origin.

On the basis of style, many other works are attributed to him. He created the technique of blowing glass vessels into molds, consisting of two vertical parts and a cup-shaped base for which he first made the desired object in wax or stone. Next he covered that with a layer of clay, mixed with grit. He deliberately made the shallow floral and linear decorations that characterize his work, which not only enabled him to remove the two halves of the mold more easily after hardening, but also made it easier to blow the final object out. Ennion also minimized the visibility of the lines caused by the seams in the mold. His work is found throughout the Roman empire, but it is generally believed that he lived and worked in Sidon, in today's modern Lebanon, a city that had extensive trade connections as well as an abundance of raw material for glass making.

The process of using a mold enabled Ennion not only to create a glass vessel and its decoration at the same time, but also to produce multiple copies of it. By varying the colour of the glass, the number or the shape of the ears, the rim or the base, he succeeded in giving each of his creations its own individuality.

From left to right: Ewer, signed by Ennion, H = 21,5 cm. Collection Dr. David and Jemima Jeselsohn, Zürich;

Ennion cup, H. 7,5 cm. Coll. British Museum inv.nr. GR1876.11-14.4;

Drinking cup, workshop of Ennion. Coll. J. Paul Getty Museum inv.nr. 95.AF.60. The translation of the encircling inscription reads: 'Be glad that you have come'. Owner: Ennion cup, Shlomo Moussaieff Collection.

Most of Ennion's designs find their origin in metal objects, but are in no way simple imitations as is probably best shown by his superbly shaped ewers.

Ancient glass bearing the name of the maker is very rare. However, Ennion was not the only artist who did practise this although his work outshines in design, color and variety in shape of that of his contemporaries, such as Aristaeas, Neikais, Iason and Meges, all master glassblowers that lived in the same period and area as Ennion. From the latter three, barrel-shaped cups are known with mold-blown inscription, such as the 8,5 cm high specimen in the Toledo Museum of Art, with on one side 'Neikais epoeseu' (Neikais made me) and on the other 'Mnesthe ho agorasas' (May the buyer be remembered), which is believed to be a typical Semitic greeting. Very similar beakers are signed by the two other craftsmen, Meges and Iason. These three are likely to have been contemporaries, but it remains uncertain whether they were colleagues sharing the same workshop or rivals working separately.

The more than thirty objects signed by Ennion are for the greater part to be found in museum collections such as The British Museum, the Louvre and in several American museums such as The Metropolitan Museum of Art, the J. Paul Getty Museum, the Corning Museum of Glass and the Toledo Museum of Art. If it ever happens that an object signed by Ennion comes up for auction, the price will be astronomical. Consequently, only a few private collectors can boast of having one in their possession. The London-based Jewish jeweller Shlomo Moussaieff (1925) is the exception that confirms the rule. This multi-millionaire with 60.000 Bible-related artefacts in his collection, owns more Ennion objects than anyone in the world. (JS)

Barrel-shaped cup with mold-blown inscription NEIKAIC EΠΟΙΗCEN – ΜΝΗCΘΗ/Ο ΑΤΟΡΑCΑC (Neikais Made It : Let the Buyer Remember) H. 8,5 cm. Coll. Toledo Museum of Art. Inv. 1930.5

AMERICAN BLOWN THREE-MOLD GLASS

Johan Soetens

Van links naar rechts: Decanter in safier blauw, G V-8, Boston and Sandwich Glassworks, 1825-1840; Blown Three-Mold decanter, olijff/bruin GIII - 16, Keene Marlboro Street Glass Works, 1820-1840; Decanter, geel/groen glas, GII-28, New England, 1820-1830. Alle flessen met blaaspijppontiel. Foto: John Pastor, American Glass Gallery. Hieronder: Een vijftal Blown Three Mold inktpotjes, GII en GIII. Foto: Michael George, Antique Bottle and Glass Collector, mei 2014.

Amerika, 1812.

Amerika was, na de onafhankelijksoorlog met Engeland (1775-1783) als jonge natie begrenst in het Noorden door de Britse kolonie Canada, in het Zuiden door Florida en in het Westen door de Missisipi rivier. Daar zou het niet bij blijven. Amerikaanse kolonisten drongen steeds verder op in het territorium van Indiaanse stammen die daardoor steun zochten bij de Britten door wie ze soms tevens bewapend werden. Onder hun leider Tecumseh trachtten de indianen in de Northern Territory te komen tot een confederatie met als hoofdstad de plaats Keth-tip-pe-can-nunk, beter bekend als Tippecanoe, ten zuidwesten van het huidige Chicago. Op 7 november 1811 werd hier slag geleverd tussen Amerikaanse troepen onder gouverneur Harrison en de Shawnee indianen. Gezien de steun die deze hadden gekregen van de Britse gouverneur van Canada wordt dit treffen beschouwd als de opmaat naar de Amerikaans-Engelse oorlog die in 1812 zou uitbreken. Engeland was in die jaren verwickeld in een langdurige oorlog met het Frankrijk van Napoleon en beheerste, als bezitster van de grootste vloot ter wereld, de zee. Om te voorkomen dat de vijand vanuit Amerika bevoorraadt zou worden, blokkeerden de Engelsen de Amerikaanse handel en voorzagen

in hun eeuwige honger naar bemanning voor hun schepen onder andere door Amerikaanse koopvaarders op zee aan te houden en de opvarenden te dwingen te dienen op de schepen van de Royal Navy. Dat, en de overtuiging dat de Engelsen middels steun aan de Indianen de Amerikanen wilden verhinderen hun gebied uit te breiden was reden voor een (overigens zeer verdeeld) Congress om op 18 juni 1812 Engeland de oorlog te verklaren (1812-1815).

Die oorlog van 1812 tussen Amerika en Engeland maakte een abrupt einde aan de overzeese handel en daarmee aan de import van glaswerk uit Engeland en Ierland. De aanvoer van wijnflessen en vensterglas lag vrijwel stil tot verdriet van de importeurs maar tot vreugde van hen die al lang van mening waren dat zolang Amerika een land zou blijven van uitsluitend landbouwers en handelaren, het tevens schatplichtig zou blijven aan Europa. Geen wonder dat rond die tijd talloze glasblazerijen in Amerika ontstonden, vaak gefinancierd door vroegere importeurs die hun glasvoorraden angstwekkend snel hadden zien dalen.

George en Helen McKearin, een echtpaar dat enkele standaardboeken schreef over vroeg Amerikaans glas en aan wiens analyses en indelingen nog altijd door alle verzamelaars wordt gerefereerd, vermelden de

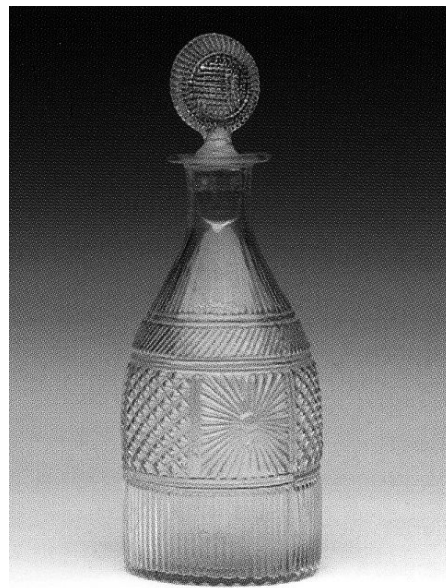
Van links naar rechts: Zeer zeldzaam Blown Three Mold karaffe, GII-3, ca. ¼ liter (1/2 Pint) waarvan slechts vier exemplaren bekend zijn. Eén daarvan bevindt zich in het Toledo Museum of Art, Toledo, Ohio. Geveild bij American Glass Gallery in november 2009 voor ca. \$ 10.000,-

Midden: Decanter, GII-43, probably Keene Marlboro Street Glassworks, 1815-1830. H. ca. 20 cm.

Rechts: Decanter, donker olijfgroen en daardoor zeldzaam, GII-7, New England 1815-1830. Flessen werden geveild in resp. 2010 en 2011 voor ca. \$ 3000,-

Hieronder: Blown Three-Mold decanter, 1825-1840, GIII-9, Boston and Sandwich Glass Works, 1825-1840 Foto's John Pastor, American Glass Gallery.

bouw van minstens 38 nieuwe glasblazerijen in de periode 1810 tot 1817. (George and Helen Mc Kearin: *American Glass*, 1941 en *Two Hundred Years of American Blown Glass*, 1949/1950). Er was een snel toenemende vraag naar huishoudelijk glas zoals karaffen, kannen, schalen, borden, vazen, kandelaars en niet te vergeten: inktpotten. Het was echter moeilijk om in oorlogstijd aan voldoende glasblazers te komen aangezien die traditioneel in Engeland en op het Continent geworven werden. Dat gold al helemaal voor vakmensen die het in Amerika geliefde Ierse en Engelse geslepen glas konden maken. Ergens in een van die nieuw opgerichte glashuizen in het Noordoosten van Amerika moet men voor het eerst op het idee gekomen zijn om stalen vormen te graveren met op geslepen glaswerk gelijkende motieven. Daartoe werd een vorm ontwikkeld, bestaande uit drie verticale delen waarvan er twee open konden klappen zoals een bloem haar blad opent waarbij het derde deel met de bodemplaat verbonden bleef. Dat was de geboorte van het 'Blown Three-Mold Glass' hoewel ook objecten bekend zijn die uit een twee-delige en zelfs uit een vierdelige vorm zijn

Vier verschillende vormen gebruiksglas, uit dezelfde basisvorm gemaakt. GIII-16. Foto Corning Museum of Glass.

gemaakt. Dit vaak kleurrijke, uit helder loodglas gemaakte gebruiksglas werd gedurende de eerste helft van de 19^e eeuw razend populair als goedkoop alternatief voor het Engelse en Ierse geslepen glas waartoe het zich volgens McKearin verhiel als gepoetst tin ten opzichte van echt zilver. Tegenwoordig zijn het door de grote vorm- en kleurenrijkdom in Amerika geliefde verzamelaarsobjecten. Het ciceleren van de stalen vorm was een langdurig karwei en daardoor duur. Het aantal motieven werd daarom beperkt gehouden en na het uitblazen van de basisvorm was het de kunst het werkstuk

de vorm van een karaf, schenkan of schaal te geven, precies zoals bijna 2000 jaar eerder de glaskunstenaar Ennion dat deed en waarover U in het voorgaande artikel van Hans van Rossum hebt kunnen lezen. Het is wonderlijk te zien hoe de antieke techniek uit Libanon in het 19^e eeuwse Amerika weer tot leven kwam. Daarbij maakten de Amerikaanse glasblazers zich minder druk om het zichtbaar laten van de vormnaden dan hun illustere voorganger. Bijna een eeuw later beschreef Cochi in het dagboek van zijn Amerika-reis zijn gesprekken met Frank Lloyd Wright die het zichtbaar laten van vormnaden juist goed vond passen bij het wat primitieve van een jonge natie. Het moet de directeur van de slordig werkende Leerdamse glasfabriek geruststellend in de oren geklonken hebben!

Van links naar rechts: Simpel en elegant; een Blown Three-Mold karaf en bijbehorende waterkan GI-27. Foto Michael George, American Bottle & Glass Collector, mei 2014; Zware waterfles H. ca. 22 cm. inh. 1/4 gallon = 1.136 Liter, GI-29. Toegeschreven aan de Mount Vernon Glass Works, Vernon, New York. Uit een soortgelijke vorm zijn ook de twee kobaltblauwe karaffen GI-29 gemaakt.

George en Helen McKearin noemden het Blown Three-Mold glas 'a milestone in the history of American glass design' en hebben het in vijf groepen verdeeld met in totaal 150 verschillende patronen. Alle variaties hebben een eigen nummer zodat wanneer bijvoorbeeld een karaf GII-33 wordt aangeboden iedere verzamelaar weet wat er bedoeld wordt.

De eerste groep (GI) bestaat uit 32 verschillende, vrij eenvoudige uitvoeringen. De versiering bestaat uit horizontale banden en verticale ribben die soms smal toelopen en/of gebogen zijn.

Groep twee (GII) lijkt in uitvoering met fijne diamantpatronen en staande ribben het meest op handgeslepen Engels en Iers glaswerk en kent 48 verschillende patronen. Deze groep komt het meeste voor en was veruit populair voor toepassing bij de productie van tafelgerei. Waarschijnlijk zijn vierkante flessen GII de eerste Blown Three-Mold objecten geweest die ooit gemaakt zijn.

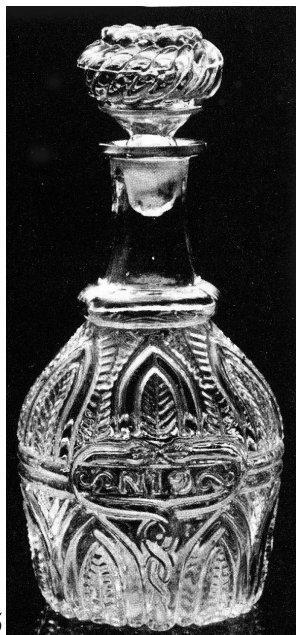

Groep drie (GIII) wordt gekenmerkt doordat de vlakken met diamantvormige patronen zijn onderbroken door vierkanten of rechthoeken met wat de Amerikanen een 'sunburst' noemen. Dit typisch Amerikaanse motief kwam bij het Ierse en Engelse glaswerk niet voor en dat is wellicht de reden dat GIII objecten zeer gezocht zijn. Er zijn 34 verschillende variaties bekend.

Met de klok mee: Vierkante Blown Three-Mold schenkflessen, GII-28, New England, waarschijnlijk Keene Marlboro Street Glassworks, 1820-1830; Groep GIII tafelgerei met 'Sunburst' motief; Twee karaffen GIII-2, Mount Vernon Glass Works, Vernon, New York, ca. 1830. Hieronder: Karaf in helder loodglas, GIV-7, Boston and Sandwich Glass Works, 1825-1835. H. 27 cm. (Uit: Two Hundred years of American blown glass, afb.85); Safierblauwe karaf, GV-8, Boston and Sandwich Glass Works, 1825-1840. Foto John Pastor, AGG.

Groep vier (GIV) is de kleinste en voor menig verzamelaar de meest exclusieve van al. Ze bestaat uit 7 verschillende patronen van wat je een Gotisch motief zou kunnen noemen. Groep vijf (GV) tenslotte wordt gekenmerkt door barokke florale motieven die weinig meer van doen hebben met de slijptechniek die op het Engels en Ierse glas werd toegepast.

Er zijn 24 verschillende uitvoeringen bekend.

De productie van Blown Three-Mold glas vierde hoogtij in de jaren 1820 tot 1830. Daarna liep de belangstelling terug en vanaf 1840 wordt het weinig meer vermeld. De voor die tijd revolutionaire techniek werd toegepast in veel van de beroemde vroege glasfabrieken zoals de Keene Marlboro Street Glassworks in New Hampshire, ook bekend door de masonnieke flacons die hier gemaakt werden (zie DOF nr. 129), de Mount Vernon Glass Works in New York en de Boston and Sandwich Glass Works in Massachusetts. De techniek vondt zelfs haar weg naar Engeland maar heeft daar nooit de populariteit bereikt als in het vroeg 19^e eeuwse Amerika.

AMERICAN BLOWN THREE-MOLD GLASS

SUMMARY

On the 18th of June, 1812, a war broke out between the United States of America and England.

Causes of the war included British attempts to restrict U.S. trade, the Royal Navy's impressments of American seamen and America's desire to expand its territory. At the outset of the 19th century, Great Britain was locked in a long and bitter conflict with Napoleon Bonaparte's France. In an attempt to cut off supplies from reaching the enemy, both sides attempted to block the United States from trading with the other.

American glass manufacturers began using molds as an inexpensive way to produce glassware similar in appearance to the very costly cut glass that, so far, had been imported from England and Ireland. A dearth of skilled glassblowers may have also led to the increased use of molds. Blown molded glass was popular for about twenty years before it was superseded by pressed glass.

Although no intact molds have been found, fragments of molds have been excavated at glass manufacturing sites in Sandwich, Massachusetts, Kent and Mantua, Ohio.

The mold, which was placed on the floor or below floor level, was in three parts, made of hinged sections that could be opened and closed by means of a foot or hand operated treadle. One of the vertical walls of the mold was permanently fastened to the base and the other walls were attached to it by removable pins. Designs were cut into the inside walls of all mold parts. Some molds impressed a pattern on the object and base, while others omitted the base. Most molds were in three parts, but could also be constructed of two or four parts. Regardless of the number of parts of a mold, all objects produced in a mold are called three-mold glass. After removal from the mold, the glass was expanded by means of additional blowing. The object was then cracked off at the rim and hand finished by grinding and polishing. Pitcher rims, decanter necks and bases all required hand work. In New England, pieces were often finished with threaded lips. Handles were also added after removal from the mold. Lamps, candlesticks and vases were pressed in separate parts and fused together while still hot. Finished pieces were fire polished by reheating in the furnace, which softened the pattern and gave the piece a diffuse brilliance.

Three-piece molds were used from 1815 to 1835 in Midwestern houses, most notably in Ohio. Marlboro Street Factory in Keene, NH manufactured dark green and amber bottle glass and was known for the manufacture of inkwells. In New York and New Jersey, famous glass manufacturers of blown three-mold glass include the Mount Vernon Glass Company, Brooklyn Flint Glass Works, and Jersey City Glassworks. The Coventry, CT Glass Company was also a manufacturer of three-mold items. It is believed that glass factories in Pittsburgh, Philadelphia and Baltimore also produced three-mold glassware, but since excavation is not possible, no proof exists. Some foreign molded three-part glass manufactured in England, Ireland (two part molds) and France (three part molds) in the early 19th century, is sometimes mistaken for American glass.

Colors of blown three-mold glass are relatively rare, however, some objects in deep gray-blue, sapphire blue, olive green, yellow-green, citron, aquamarine and amethyst-purple have survived. Items made of colorless glass and green bottle glass are most commonly seen. Most colorless glass was made by the New England Glass Company in Cambridge, Massachusetts.

George and Helen Mc Kearn (*American Glass*, 1941 and *Two Hundred Years of American Blown Glass*, 1949/1950) have categorized Blown Three-Mold glass in five groups (GI to GV) and 150 mold patterns, of which GI has 32, consisting of simple ribbing and fluting. GII has the most intricate and geometric designs with diamond diapering in combination with fluting. There are 48 numbered molds within this group. Items bearing Geometric designs are the most numerous and include tableware, such as decanters, stoppers, cruets, casters, condiment sets, pitchers, punch bowls, pans, dishes, preserve dishes, mugs, tumblers, wine glasses, celery glasses and salts. GIII with 34 numbered molds includes the use of sunburst or similar design elements such as diamonds and waffle patterns. GIV with 7 numbered molds consists of arch patterns, having a Gothic or Roman Revival appearance. Finally, GV is known as the Baroque style and includes ornate mold patterns. There are 24 numbered molds within this group.

Above: Only known quart in blue, authentic GIII-6 Blown Three Mold quart decanter, Sandwich, ca.1828; a unique GII-18, possibly Sandwich mug, made from an inkwell mold, the only known example in blue; a rare GI-20 cruet.

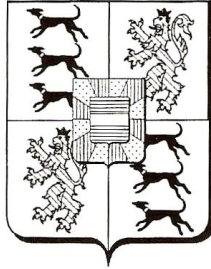
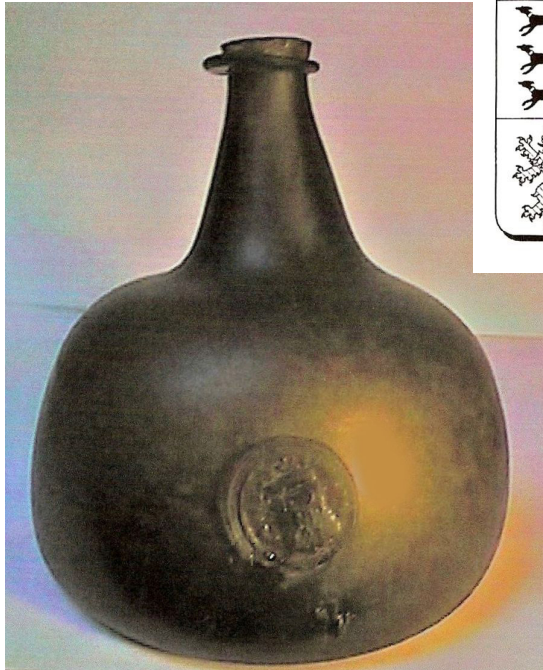
Middle: Two decanters GI-27;

Left: Karaf GIII-2, Mount Vernon Glass Works, Vernon, New York, ca. 1830.

The David Sandra Sealed Wine Bottles

Paul Hanrahan

Paul Hanrahan is a retired researcher-writer who got interested in collecting old bottles while visiting and working in Guyana in South America, in the mid-1970s. He enjoys researching and writing about the bottles found in Guyana, most of which are of European origin.

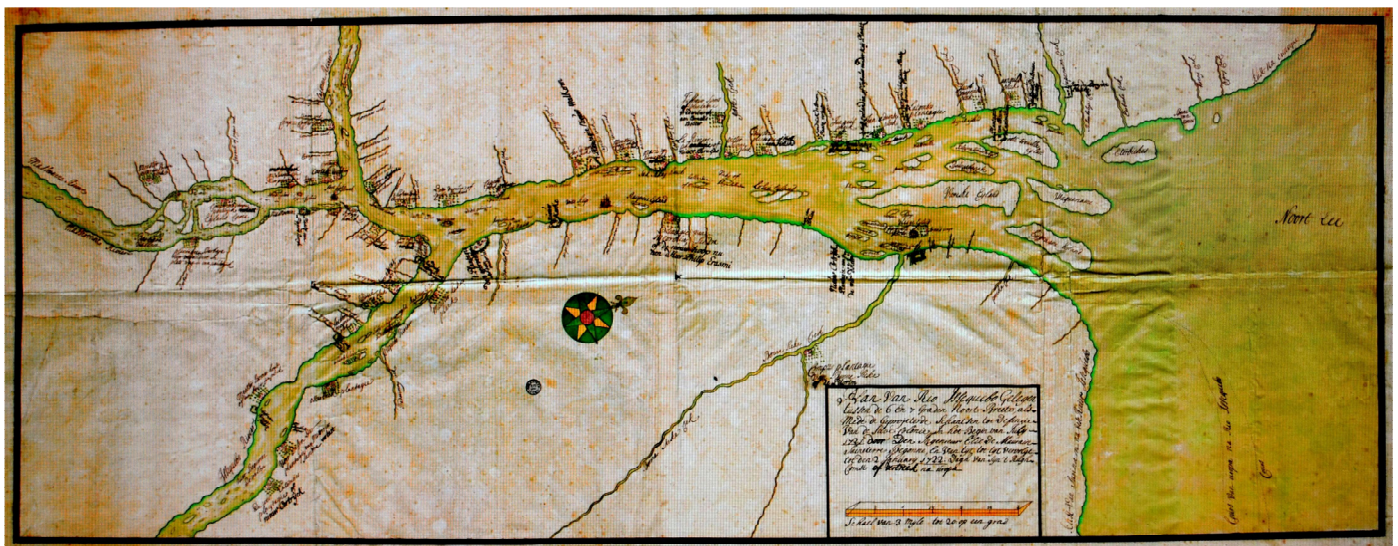
In 1995 two early 18th-century wine bottles, both made in England and bearing a seal marked David Sandra along with the coat-of-arms of the Sandra family, were found in Guyana, a small country in northeast South America and a former Dutch colony. The Sandra family was rooted in Middelburg, the capital of Zeeland, in the southwest Netherlands. The finds are examples of personalized bottles made in England for clients in the Netherlands.

One of the bottles is onion-shaped. It was discovered by chance by a young man who was bathing at a place well up the Essequibo River called Agatash, just below the town of Bartica. The bottle is a typical English onion of the period 1710-30. It is made of dark green glass produced in a coal-fueled factory, has a deep kick-up with a sand-tipped pontil mark and a rounded string-rim with a flattened top and bottom. Its height is 17.0 cm. It was passed on to a Guyanese bottle dealer on the Essequibo coast, who sold it to an early glass dealer in the U.K., who in turn sold it to a private collector.

The area where the bottle was found is close to where the Cuyuni and Mazaruni rivers meet and flow into the Essequibo and to where in 1623 the Dutch West India Company (WIC) established a fort-trading post on a tiny island called Kijkoveral. The WIC relegated responsibility for administering its Essequibo colony to its Zeeland chamber. By the early 18th century, the colony was still small and poorly developed. While estates spread out along the banks of the three rivers, the residents of the colony, which included many Zeelanders and who totaled less than a thousand, remained clustered nearby the fort.

At the same time the Dutch had started to take steps toward moving closer to the more fertile coast, as indicated in a 1722 map of the Essequibo colony (Leiden University Library, COLLBN 006-12-018).

In 1720 the WIC laid out a new company estate on the east side of the Essequibo next to where the Bonasika Creek runs into it, and in 1726 on an adjacent island called Flag Island, later to be renamed Fort Island, began work on a

new administrative centre and fort, Fort Zeelandia. The move to the new headquarters finally came in 1740, accelerating the abandonment of upriver sites and general migration toward the coast.

The Bonasika Creek is where the other Sandra bottle was found by some Guyanese who were diving expressly in search of old bottles. It is an example of an uncommon English bottle form manufactured in the period 1720-1740. It has an oval-shaped body with two flattened, inward-leaning sides, is made of thick, heavy, dark green glass and has a sand-tipped pontil mark. As is, with the upper part of its neck missing, the bottle stands 16.0 cm. The same Essequibo bottle dealer referred to above also acquired this bottle, and when he offered it to me during a visit to Guyana in 1996 I at first balked at the asking price but, fortunately, bought it before flying out of the country.

Once back home in Canada and curious to learn more about the individual named on the two sealed bottles, I contacted a heraldry expert at the Canadian Heraldic Authority, Auguste Vachon, who, after a little research, informed me that the coat-of-arms belongs to the Sandra family of Flanders-Zeeland. The shield is divided into four parts, with the upper right and lower left sections each showing a lion rampant and the upper left and lower right ones each showing three greyhounds courant (Figure 6). In heraldry, the lion symbolizes strength and courage, while the greyhound represents vigilance and loyalty. The seal also features, above the shield and between the words David and Sandra, an image of a crown.

Next, at the suggestion of Mr. Vachon, I wrote to J.L. (Hannie) Kool-Blokland, then editor-in-chief of *Zeeland*, the journal of the Royal Zeeland Society of Sciences, and later appointed director of the Zeeland Archives in Middelburg. The timing was opportune. She told me that a Mr. A. C. Macaré was nearing completion of an article on the genealogy of the Sandra family and that she would forward my query to him. I exchanged correspondence with Mr. Macaré, and provided him with photos of my Sandra bottle. His article, "Sandra," was published in the genealogical magazine *Kronieken*, no. 4, 1997.

From Mr. Macaré, I learned that there were two David Sandras, father and son, and both lived in Middelburg. The father was born in 1660 and died in 1715, so we can presume the owner of the bottles was David Sandra Jr., who was born in 1697 and died in 1741.

Little more, however, is known about the man. We do not know whether he took over his father's merchant business, which included supplying wine, among other things, to the hospital in Middelburg. We know that he never married. We also know that he liked archery and was a member of a local archers' society, the *Confrerie van St. Sebastiaan*. The society has or had a silver chain with 28 commemorative medals, and stamped on one side of one of them is the name

David Sandra along with the coat-of-arms of the Sandra family and on the other side an inscription noting his win in a 1726 archery competition that involved shooting a bird attached a stake.

But more relevant to this article, we know that the Sandra family had a long association with the WIC, in particular with its Zeeland Chamber. Like his father and his brother, as well as his grandfather, who served as bookkeeper for the company's Zeeland Chamber, David Jr. held stock in the WIC. This involvement in the WIC establishes a connection, however indirect, between David Sandra Jr. and the WIC's Essequibo colony, the place where two of his sealed bottles were retrieved about 250 years after his death.

The two David Sandra sealed bottles give rise to many questions. Why, like some other Netherlands, did he choose to have them made in England and did he have business ties there? Did he buy both bottle forms at the same time or the onion form first and the oval form later? Was he active in the WIC's Zeeland Chamber and did he have any specific interest and involvement in its Essequibo colony? Did he ever visit the colony? Did he give the bottles to

friends about to set sail for the colony, or did he send them to friends or acquaintances already settled there?

Most of these questions will probably never be answered, but Mr. Macaré also advised me that more information on David Sandra Jr. might be buried and awaiting discovery in the WIC-related materials in the National Archives in The Hague. So, some day further tidbits of information about the man and his sealed bottles could come to light.

KORTE SAMENVATTING

In 1995 kwamen in Guyana twee Engelse 18e eeuwse wijnflessen met zegel en zandpontiel letterlijk boven water. Eén daarvan is een typische 'English Onion' uit 1710-1730 en werd toevallig gevonden door een jongen die aan het zwemmen was in de Essequibo rivier. (Zie ook het artikel 'Lau Lauflessen' in DOF 137). De andere werd door een duiker die speciaal op zoek was naar oude flessen, aangetroffen in de Bonasika Creek en is helaas incompleet maar van een interessant, plat model (1720-1740). Beide flessen dragen de naam en het familiewapen van David Sandra, lid van een Zeeuwse familie die sterke banden had met de Zeeuwse kamer van de West Indische Compagnie. Nabij de plaats waar de flessen gevonden werden had de WIC, vroeg in de 18e eeuw, ooit een door Zeeuwen bestuurd handelspost gevestigd op het kleine eiland 'Kijkoveral'. Vanaf 1720 vestigde de WIC zich dicht bij de vruchtbare kuststrook zoals blijkt uit een kaart uit 1722 (pag. 27) en wel aan de Oostzijde van de rivier, waar de Bonasika Creek uitmond. In 1726 werd op een nabijgelegen eiland, later Fort eiland genoemd, een vestiging gebouwd en nog later, in 1740 werd daar het fort Zeelandia in gebruik genomen als nieuw administratief centrum.

Paul Hanrahan werkte een aantal jaren in Guyana en heeft de belangstelling voor die streek nooit verloren, ook al woont hij tegenwoordig in Ottawa. Hij deed onderzoek naar de Zeeuwse familie Sandras die oorspronkelijk uit Middelburg kwam. Er bleken twee Davids bekend te zijn. David senior leefde van 1660 tot 1715 dus de flessen moesten eigendom geweest zijn van zijn zoon, ook een David die waarschijnlijk evenals zijn vader een wijnhandel dreef en evenals andere familieleden, aandeelhouder was binnen de WIC. Verder is er weinig over hem bekend. Heeft hij de flessen, gevuld met wijn cadeau gegeven aan kolonisten die naar het stroomgebied van de Essequibo vertrokken, of is hij daar zelf geweest? We zullen het waarschijnlijk nooit weten. (JS)

Kaart van het Vlag(gen)eiland, later Fort eiland, in de Essequibo rivier. Inzet: De ruïne van het oude fort is nu een toeristische trekpleister.

EEN BIJZONDERE BIJZETTING

JOHAN SOETENS

Boven: Interieur van 'De drie Fleschjes'. Links de vitrine met burgemeestersflesjes. Onder: Oud-burgemeester Job Cohen met Bolsdirecteur Huub van Doorne. Rechts: Gastheer Joop de Koning

.....En het geschiedde op de 26^e juni van het jaar 2014, in het 264ste bestaansjaar van het proeflokaal 'De Drie Fleschjes' dat een bijzondere vergadering plaatsvond van de leden der Vaten Generaal....

Dat is een gezelschap van innemende heren die de 51 houten vaatjes van het tot het etablissement behorende 'drankorgel' hebben geadopteerd. Sinds 1970 is dat mogelijk. Doel van de bijeenkomst was een bijzetting.

In het algemeen is dat een droevige gebeurtenis maar hier betrof het de plaatsing in de vitrinekast achterin de zaak van het 31^e burgemeestersflesje, gewijd aan oud-burgervader Job Cohen.,

Het artikel uit 2009 over deze unieke serie beschilderde 'kalkoentjes' besloot ik met 'En nu maar afwachten wat de toekomst zal brengen voor Job Cohen. Wordt de traditie van de burgemeestersflesjes voortgezet?'

Het heeft inderdaad lang geduurd, maar zij die geloven haasten niet.

Het was die zoele vrijdagmiddag een drukte van jewelste in de Amsterdamse Gravenstraat. Over innemendheid had niemand te klagen want achter de bar en in het piepkleine keukentje achter de zaak werden wonderen verricht.

Gastheer Joop de Koning weet hoe je zo iets moet aanpakken. Tussen dat alles door werd nog tijd gevonden om Job Cohen toe te spreken. Bolsdirecteur Huub van Doorne overhandigde hem een 4 ½ literkruik met Corenwijn die hij met genoegen in ontvangst nam. Er is hem uit bepaalde richting wel eens verweten dat hij te veel thee dronk maar je ziet – zoals meer zaken uit die hoek slaat ook deze bewering nergens op.

Het was al met al de vrolijkste bijzetting die men zich kan wensen. Het smaakt naar meer.

En nu we het daar toch over hebben: ik mis nog altijd een flesje met het portret van de eerste na-oorlogse burgemeester, de verzetsman Feike de Boer.

Kom op Vatenisten!

Allemaal €5,- in de pot en we kunnen volgend jaar mei de 75ste bevrijdingsdag vieren op gepaste wijze! Ik ga vast zorgen voor een flesje.

18^e eeuwse 'kalkoentjes' met afbeeldingen van 16^e, 17^e en 18^e eeuwse burgemeesters. Van L. naar R.; Cornelis Pietersz. Hooft, Andries Bicker, Johan Huydecoper van Maarseveen, Koenraad van Beuningen, Mr. Cornelis Hop en Gerard Aarnoud Hasselaer.

Boven; Zes 19^e eeuwse kalkoentjes met afbeeldingen van 19^e eeuwse burgemeesters. Van L. naar R.: Mr. P.A. Baron van Boetzelaar, P.C. van Boetzelaar, Jhr. Mr. Andries A. Deutz van Assendelft, F. Van de Poll, Mr. W.D. Cramer en Mr. H. Provó Kluit. Onder; Zes na-oorlogse burgemeesters, t.w. Mr. A.J. d'Ailly, Mr. G. Van Hall, Dr. I. Samkalden, W. Polak, Drs. E. Van Thijn en Mr. S. Patijn.

Prof. Mr. Dr. Dr.h.c. Marinus Job Cohen.

Afkomstig uit een liberaal-Joods gezin, de tweede zoon van twee historici die zich in 1940 verloofden maar elkaar pas na de oorlog terug zagen. Zijn grootouders werden vermoord in Bergen-Belsen.

Hij was na zijn rechtenstudie verbonden aan de Universiteit Maastricht als hoogleraar en later als Rector Magnificus. In 1993 werd hij staatssecretaris van Onderwijs en in 1998 staatssecretaris van Justitie. Op 15 januari 2001 volgde zijn benoeming als burgemeester van Amsterdam. Op 1 april 2001 sloot hij het eerste homohuwelijk en op 2 februari 2002 het burgerlijk huwelijk tussen kroonprins Willem Alexander en Maxima. Na de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004 sprak Cohen 's avonds tijdens een manifestatie op de Dam. Op 12 maart 2010 legde hij zijn functie als burgemeester van Amsterdam neer om zich kandidaat te stellen voor de functie van minister-president omdat hij *„vanuit die positie wilde bijdragen aan een fatsoenlijke samenleving”* maar bij de Kamerverkiezingen kwam zijn PvdA één zetel te kort. Op 20 februari 2012 legde hij zijn functies als partijleider en fractievoorzitter neer. Tegenwoordig is hij bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Leiden en voorzitter van Stichting voor Vluchtelingen Studenten UAF. Hij was voorzitter van de commissie die de rellen op 21 september 2012 in Haren onderzocht.

In diverse Europese steden heb ik bijzondere antiquairs gevonden. Maar Amsterdam staat voor een serieuze glasverzamelaar toch wel aan de top. En wie daar bijzonder antiek glas wil zien en kopen, komt prima aan z'n trekken bij Frides Laméris Kunst- en Antiekhandel. In 1963 openden Frides en Trudy Laméris een antiekzaak in een souterrain aan de Prinsengracht. In 1964 verhuisden zij naar het huidige pand aan de Nieuwe Spiegelstraat 55. Zij zullen toen niet vermoed hebben dat hun kinderen Anna, Kitty en Willem er nog steeds een bloeiende 'glashandel' zouden voeren. Het komt meer voor dat kinderen de antiekzaak van hun ouders overnemen, maar zoveel deskundigheid en toewijding is uitzonderlijk. Dit jaar wordt het 50-jarig jubileum in de Spiegelstraat gevierd.

Al vroeg was de familie Laméris actief met tentoonstellingen, beurzen en publicaties. Ik noem er enkele.

In 1991 maakten Frides en Kitty '*Venetiaans & facon de Venise glas 1500-1700*' in de Amsterdamse Nieuwe Kerk met glazen uit particulier bezit. De catalogus (ISBN 90-71645-14-2) is nog slechts antiquarisch te krijgen. In 2012 stelde Anna

in het Nationaal Glasmuseum in Leerdam de tentoonstelling samen '*Toast op de buitenplaats*' met 18e eeuwse gegraveerde glazen van zomerhuizen of kastelen. Ook was men vaste deelnemer aan de Delftse Antiekbeurs, de voorloper van de PAN in Amsterdam, waar Laméris elk jaar een vaste plek heeft. Of er plannen zijn ook op de TEFAP te gaan staan, weet ik niet.

Frides was in 1987-1990 voorzitter van de Vereniging van Handelaren Oude Kunst (VHOK). Daarnaast waren Frides en Trudy jarenlang expert bij 'Tussen Kunst en Kitsch', nu de plek voor Kitty en Anna. Daarnaast zijn er vele (verkoop)tentoonstellingen geweest in de Spiegelstraat, geopend met een informatieve lezing en vergezeld van een mooie catalogus, zoals '*Het vormglas door de eeuwen heen*' (2006), '*Adrianus Hoevenaar (1764-1832), diamantlijn en -stippelgraveur in roerige tijden*' (2009) of '*Glasses and their portraits*' (2014). Anna en Kitty publiceren daarnaast in *Vormen uit Vuur*, *Collect* en in ons *Glashistorisch Tijdschrift*. Anna werkte mee aan de '*Glas in het Amsterdams Historisch Museum en Museum Willet-Holthuysen*' (1998) en over Kitty's boek '*A collection of filigrana glass*' uit 2012 berichten wij al eerder.

Bladerend in die in de loop der jaren verschenen publicaties realiseert men zich hoeveel unieke en waardevolle objecten vanuit het Lamérispand in de loop der jaren hun weg naar verzamelaars gevonden hebben en daar deels ook weer naar zijn teruggekeerd. Op ieder verzamelen volgt immers vroeg of laat, al of niet noodgedwongen het moment van ontzamelen.

Op de volgende pagina tonen we daarom een kleine selectie uit een viertal publicaties. Het hadden ook tien pagina's kunnen zijn...

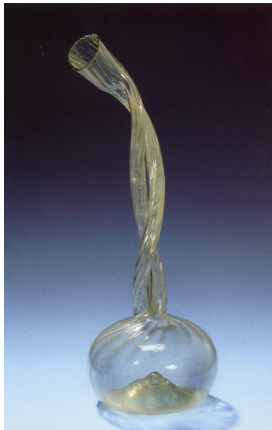
Enkele jaren terug is de winkel ingrijpend verbouwd en heringericht. Was het vroeger soms wat overvol, nu komen de afzonderlijke glazen beter tot hun recht. Al direct na binnenkomst staan de wanden vol vitrines met 16^e - 17^e eeuwse Venetiaans of Facon de Venise glas en 17^e-18^e eeuwse Nederlandse of Engelse glazen, in alle soorten en maten. Sommige gegraveerde glazen zijn gesignd door bekende graveurs als Sang of Wolff, andere zijn van de hand van (nog) onbekende meesters. En dat is niet alles wat er blinkt. Ook Romeins glas en antieke flessen staan uitgestald. En ook de liefhebber van antieke tegels komt ruimschoots aan haar of zijn trekken.

Iedereen kon dat zelf beleven, want het jubileum werd gevierd tijdens '*Open*', de open dagen van alle kunst- en antiekboutiques in het Spiegelkwartier. Dat vindt jaarlijks plaats op het laatste weekeinde van september, dit jaar was dat op de 27^e en 28^e.

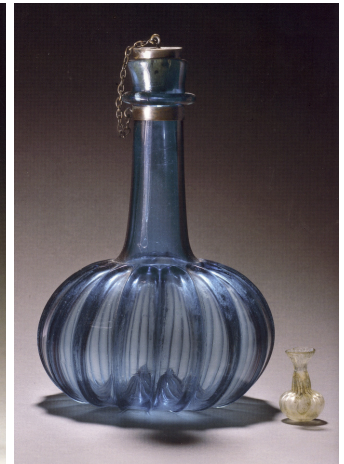

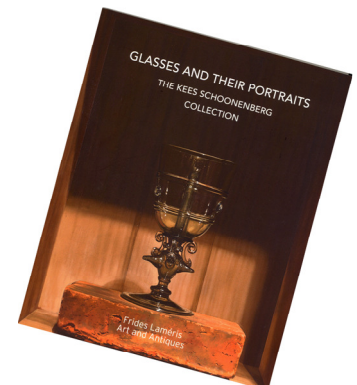
Van links naar rechts: Uitgave 1991 'Venetiaans en Façon de Venise Glas 1500-1700'; Bierglas van ijsglas 'Façon de Venise' ca. 1600. H. 165,4 cm.; Apotheekerspot met emaille decoratie, Venetië 1500-1530 H. 15 cm.; Wijn glas met diamantgravure, Venetië, eind 16^e eeuw H. 18,3 cm.

Van links naar rechts: Kuttrolf, Venetië of Façon de Venise, 16^e – 17^e eeuw, H. 24,5 cm. Collectie Romeins glas 2^e tot 4^e eeuw; Uitgave 'Het vormglas door de eeuwen heen', 2006.

Boven van links naar rechts: Vaas met Filigrana a retortoli, Venetië 2^e helft 16^e eeuw. H. 18,5 cm.; Uitgave 2012 'A Collection of Filigrana Glass'; Vleugelglas voor wijn, Venetië 17^e eeuw. H. 13,4 cm. Schenkfles van zee-groen glas, Nederlands, 2^e helft 17^e eeuw. H. 19,9 cm.; Onder: Lichtgroen vormgeblazen flesje, Duits, Waldglas, 1475-1525. H. 5,5 cm.; Uitgave 2014 'Glasses and their Portraits'

MEROVINGISCH GLAS

Naar aanleiding van de tentoonstelling

**Gouden
MIDDELEEUWEN**

NEDERLAND IN DE MEROVINGISCHE WERELD, 400 - 700 NA CHR.

in het Rijksmuseum van Oudheden
(tot 26 oktober 2014)

Theo Zandbergen

Glas, wat een wonderlijk materiaal! In verschijningsvormen daterend van Egyptisch/Mesopotamisch tot de huidige tijd. De verzamelaars ervan zijn meer of minder idolaat van de objecten die daaruit gemaakt zijn. Ik spreek van objecten en niet van stukken omdat (verzamelaars van meestal kapotte bodemvondsten uitgesloten) de meeste verzamelaars die juist niet willen. Ik heb het ook liever over glasmakers dan over glasblazers omdat dat het geheel rond het maken van glas inhoudt en zodoende recht gedaan wordt aan de kunstenaars die, voordat het glas geblazen kon worden, het prachtige kern gevormde glas maakten.

Kerngevormd glas (Alabastron) 3de- 2de eeuw. (Particuliere collectie) Men wist hoe men pasteus glas moest maken. Maar hoe maak je daar nu een flesje van? Om een staafje (brons of ijzer?) werd een kern uit zand, klei en mest gevormd. Daarom heen werd de glasdraad gewikkeld met als basis blauw glas. Daarna kwamen de kleurdraden. Dat alles werd vlak gemaakt op de marver en dan werd er nog eens met een scherp voorwerp in het pasteuze glas gekrast waardoor het veerachtige patroon ontstond. Daarna de oortjes er aan en dan nog eens de geurstoffen in het alabastron en het feest is compleet.

Over de ontstaansgeschiedenis van glas is al uitgebreid geschreven. De bijdragen van Hans van Rossum over Romeins glas hebben de inhoud van ons blad mede in een historisch wijder perspectief geplaatst.

Het West Romeinse rijk hield eind 5de eeuw op een grootmacht te zijn. Het Oost Romeinse rijk, Byzantium, eindigde pas in het begin van de 15de eeuw n.Chr. toen de Moren Constantinopel innamen en een Islamitische staat vormden aan de oostgrens van Europa. Maar laten we niet vergeten dat de Kruisvaarders in het begin van de 13de eeuw ook aardig bijgedragen hebben aan het verval van dat wat nog over was van het Oost Romeinse rijk. Glas en geschiedenis horen bij elkaar.

Nu gebeurde er gelukkig nog steeds iets op glas gebied nadat het Romeinse rijk ter ziele gegaan was

De doop van Clovis door bisschop Remigius van Reims. (NB: De huidige kathedraal bestond toen nog niet). Ivoren relieff, 3e kwart 9e eeuw. Musée de Picardie, Amiens. In 486 versloeg Clovis de laatste Romeinse generaal in Gallië, Syagrius, en verplaatste daarna zijn hoofdstad van Doornik naar Parijs waardoor hij gezien wordt als de stichter van Frankrijk.

De Romeinen hadden overal waar zij kwamen hun eigen glasmakers meegenomen. Die glasmakers verdwenen niet nadat het Westerse rijk in elkaar gestort was en allerlei stammen het voor het zeggen kregen in dat wat we tegenwoordig Europa noemen. Er zullen zeker lokale leerlingen geweest zijn van die meereizende Romeinse glasmakers die het vak oppikten en zorgden voor de continuïteit.

In de (te) eenvoudige geschiedschrijving kwamen na de Romeinen de 'Dark Ages' en daar komt pas een eind aan met Karel de Grote (747/748 – 814) en het Karolingische rijk. Dat in die tussentijd de Merovingiërs van zich lieten spreken behoort veelal niet tot de algemene kennis.

Het Merovingische rijk bestond vanaf ca. 450 tot 750, dus in de vroege middeleeuwen. De naam stamt af van Merovech een legendarische koning der Salische Franken. Clovis, de eerste koning (465-511) werd in 496 gedoopt in de 'kathedraal' van Reims en maakte daarmee het christendom tot staatsgodsdienst van het Merovingische rijk. De naam van de latere koningen van Frankrijk (Louis, met een volgnummer) is een 'verbastering' van Clovis (Chlodovec). Zij stonden er zich altijd op voor dat ze van hem afstamden en veel van hen werden gekroond in Reims.

Clovis verenigde het grootste deel van Gallië ten noorden van de Loire. Hij versloeg de Alemannen nabij Zürich in 496 (zijn ervaring op het slagveld zou tot zijn bekering hebben geleid) en de Visigothen bij Vouillé in 517 en regeerde uiteindelijk over een groot rijk. Er wordt wel gesteld dat dit liep vanaf het huidige Nederland tot de Pyreneeën en over de Rijn in Duitsland.

Al met al waren het dus Franken die zich vanwege de naam van de eerste koning Merovingiërs lieten noemen. (bron oa. Wikipedia). Vandaar dat het glas waar we het over hebben ook wel Frankisch-Merovingisch genoemd wordt.

Van links naar rechts: Kannetje met typische klaverblad uitloop: voorbeeld van het doorzetten van de oorspronkelijke Romeinse vormtaal die laten we zeggen 'Merovingisch' gemaakt wordt door het peervormige lichaam en de draadversieringen. De trendbreuk is nog niet heel duidelijk. (foto RMO). Slurfbeke zoals te zien op de tentoonstelling. Foto RMO.; Rechts: Klauwbekers uit de catalogus 'Catalogue of Anglo-Saxon Glass' British Museum. (Zie ook het artikel hierover in blad 116, 1^e kwartaal 2009)

Van links naar rechts: Romeins drinkglas 4de eeuw. (part.verzameling); Drie objecten uit Amerikaanse collectie: Laat Romeins of Frankisch drinkglas 5de-7de eeuw. Merovingische beker 5de - 6de eeuw.; Merovingische Conische beker laat 5de - eerste helft 6de eeuw. De glazen worden getoond om de prachtige vormen te benadrukken die de glasmakers in die tijd wisten te creëren. Het linker glas heeft nog alle vormaspecten van drinkglazen uit de Romeinse tijd. Zie het glas er naast waar een vormverwantschap uit spreekt. Er zou zelfs een argumentatie op te zetten zijn dat het rechter glas Frankisch zou kunnen zijn gezien een parallel bij Doppelfeld, Römisches und Frankisches Glas in Köln, nr. 180.

Naarmate het rustiger werd in dat kleine koninkrijk begonnen de ambachten waaronder de glaskunst weer op te bloeien. Dat ging samen met de toename van de welvaart en die kwam er geleidelijk weer. Het wonderlijke is eigenlijk dat je kunt spreken van een soort van trendbreuk in de vormentaal. Het startpunt blijft de Romeinse glaskunst maar die Merovingische glasmakers gaven daar hun eigen invulling aan. Het merkwaardige is dat in Engeland een zelfde ontwikkeling aan de gang was. De klauw of slurfbekers zoals die in het RMO te Leiden

getoond worden hebben een zekere overeenkomst met de zogenaamde claw beakers in Engeland

Je zou haast gaan denken dat er een uitwisseling aan de gang geweest is. De glasmakers hoefden immers alleen maar het kanaal over. Hoewel, 'alleen maar' is een onderkenning van de gevaren aan zo'n overtocht. Niet alleen het weer in het Kanaal maar ook het door trekken van gebieden waar minder vriendelijke stammen het nog voor het zeggen hadden. De vorm van pacificatie meer of minder gelijk aan die onder Clovis en zijn nakomelingen moest in Engeland nog plaats vinden. *(Zie het bijzonder interessante boek van mijn vriend John Egbers 'Furor' dat handelt over die periode in Engeland.)*

Het gebeurt maar zelden dat een collectie zoals nu getoond in het RMO te zien is. Voor alle glasfanaten een must. Ook voor verzamelaars van flessen. Zonder die glasmakers uit het verleden geen glazen flessen. Wel goed opletten want het glas staat apart op de derde verdieping in de 3de zaal voor de 'Gouden Middeleeuwen'.

Zoals in de bijbehorende catalogus beschreven wordt zijn de slurfbekers uit de Engelse catalogus uiterst zeldzaam en is er tot op heden geen in Nederland gevonden. Ook de in Leiden getoonde bekens zijn uitermate zeldzaam. Ze waren dan ook zeer kostbaar. Het blijft raadselachtig hoe de glasmakers in die tijd bijv. die klauw- of slurfbekers konden maken. Ze kenden de kunst al van het zogenaamde lange glas waardoor vanuit de samenstelling van het gemeng er over een groter temperatuur-traject met het glas gewerkt kon worden. Op de tentoonstelling is een video te zien waarin een van de huidige glasmakers in Leerdam, Marc Barreda (die ook het vetro a filigrana namaakte in relatie tot de (verkoop)tentoonstelling van het glas uit de verzameling van Henk Germs bij de fam. Laméris), nu een slurfbeker namaakt. Dat alles wel gebruik makend van de huidige ovens en technieken!

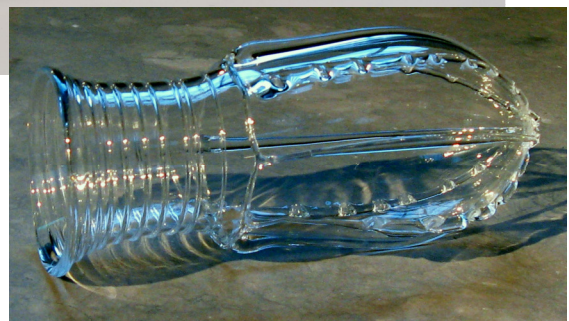
Twee prachtige voorbeelden van Merovingisch glas gevonden in Putten (Foto via RMO, Gemeente Museum Den Haag)

Merovingische buidelbeker met rechts een door de in Leerdam werkzame glasblazer Marc Barreda gemaakte replica.

De hier boven getoonde zogenaamde buidelbeker, naar mijn mening het top object in de tentoonstelling, gevonden in Bergeijk, is ook al zo'n hoogstandje. Vol draad en ingekerfde draadversieringen over een buitengewoon elegant gevormd corpus. Het werk van een ware kunstenaar.

Op de videofilm demonstreert Marc hoe de draad om de uitloop

van die beker gewonden werd. Een indicatie van het gebruik van lang glas? De kleur van het glas is ook interessant vanwege de licht gelige kleur. Je zou haast vermoeden dat er lood of antimoon in een van de grondstoffen gezeten heeft. Zoals bekend helpt de aanwezigheid van lood in het langere werk traject van de massa, zie het eerder genoemde lange glas. Even bijzonder dat dit glas in een buitengebied als Bergeijk gevonden is. Was het een export product of waren er in Brabant glasmakers die in de stijl van de Merovingiërs werkten? Trouwens, Bergeijk heeft een Paalkrans grafheuvel die dateert rond 1650 v. Chr. en ook een aardig archeologisch museum. Er was daar dus al vroeg een nederzetting. Zo te

zien was er ook een zekere vorm van welvaart in die tijd. Dat zou kunnen verklaren dat er invoer van hoogwaardige producten was. De nagenoeg ongeschonden staat van het object is ook uitzonderlijk. De verzamelaars van dit soort glas zouden er veel voor doen zo'n object aan hun verzameling toe te voegen. Het andere dat opvalt bij de tentoongestelde objecten is dat er een hele vormontwikkeling was rond drinkglazen. Zou het zijn dat die Merovingiërs wijn en andere dranken lekker vonden. Veel van die glazen moest je wel gelijk leeg drinken want neerzetten kon je de meeste niet, althans niet op tafel wel in stro of zand. Er zijn nogal wat tumblers bij. Zie de foto van deze kleine glazen beker met een hoogte van 7 cm. Met de kenmerkende Merovingische bodemafwerking.

In de tentoonstelling staan ook andere tumblers die eigenlijk geen standvlak hebben en nogal makkelijk omvallen vanwege die bolle bodem. De Nederlandse vertaling voor tumbler – bekeerglas – geeft dat makkelijk omvallen helemaal niet aan. Zie ook de verder op in dit artikel getoonde conische beker die nu ook niet bepaald stabiel te noemen is. De catalogus van de tentoonstelling geeft een mooi schema van Merovingisch glaswerk (pag.90)

Het blijft een zoektocht naar glasmakers of locaties waar die bezig geweest zouden kunnen zijn. Dat dat lastig is zal wel komen doordat na die redelijk stabiele Merovingische tijd er zo rond midden 8ste tot de 10de eeuw nogal wat onrust rond gierde in wat wij nu Europa noemen. Karel de Grote had zijn rijk niet zo maar gepacificeerd. Ook, dat het lijkt dat het maken van glas een poosje niet heeft plaatsgevonden, althans niet in het Westen. Was men het “kunstje” kwijt? Er wordt daar nauwelijks glas gevonden uit de periode rond 900. Daarna begint de glaskunst weer op te bloeien in de 12de - 13de eeuw in Venetië en niet te vergeten Altare. In het Oosten kwam het Sassanidische glas tot ontwikkeling – het Sassanijse rijk, ca. 3de – ca. 7de eeuw, was in competitie met het Oost Romeinse rijk - en later weer het Islamitische glas. Daar wel een duidelijker doorgaande lijn in het maken en gebruiken van glas.

Afsluitend: de geschiedenis van glas beginnend in Mesopotamië of wellicht beter Sumerië en zich uitend in de email techniek in het oude Egypte tot de dag van vandaag met nieuwe glasmakers als Marc Barreda en zijn collegae. Een voortgaande traditie waar wij als verzamelaars deel van mogen zijn omdat we voor een poosje op mogen passen op de mooie objecten “tijdelijk” in onze verzamelingen. Boeiend en spannend vooral wanneer je de geschiedenis component aan kunt brengen.

Merovingisch glas is redelijk zeldzaam en komt maar weinig op de markt. Daarbij komt dat er een zekere uitdaging zit in het determineren er van. Mogelijk zijn er objecten die aangemerkt worden als Merovingisch maar uit andere streken komen. Karl Hans Wedepohl behandelt in zijn boek “Glas in Antike und Mittelalter” glas uit de Frankische en Karolingische tijd. Daarin haalt hij de vondst van glashütten aan in de omgeving van Hambach en Jülich alsook van Maastricht. Hij toont ook een prachtige klauwbeker met een hoogte van 15,5 cm. rond 600 n.Chr. gevonden in Nordendorf bij Donauwörth almede een tabel waarin de chemische analyse van een aantal vondsten wordt weergegeven (pag.83). Daarin vergelijkt hij het voorkomen van Aluminiumoxide(Al_2O_3) in vondsten van Romeins glas bij Hambach, van Frankisch glas bij Gellep en Merovingisch glas bij Hasselsweiler. Opvallend is de lage concentratie aan Calciumoxide(CaO) tov. Al_2O_3 in het Romeinse glas – Hambach - (ca. 6% CaO t.o.v. gem. 3% Al_2O_3) terwijl de vondsten uit Gellep gem. 7,5% CaO en ca. 2,2% Al_2O_3 laten zien. Hoewel Wedepohl dat niet doet zou je haast kunnen stellen dat de Romeinen frit uit andere regio's aangevoerd kregen dan de Franken en Merovingiërs. En dat sluit weer aan bij vondsten in gezonken schepen van frit aangevoerd uit het Midden Oosten in de Romeinse tijd. Aardig te zien dat Wedepohl onderscheid maakt tussen Frankisch en Merovingisch glas. En dat sluit weer aan bij Clovis en zijn pacificatie van het gebied ten noorden van de Loire en het gelijktijdig aanwezig zijn van Frankische nederzettingen.

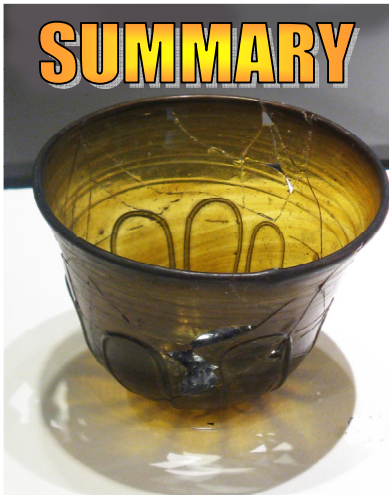

Links: Deze kleine beker is gevonden in het grafveld van Obricht en behoort aan de Archeologie Stichting Stein. Is dit nu een beker of een schaal?
De catalogus stelt; schaalje. De gebruikers kunnen zo wel het een als het ander er mee gedaan hebben. (Foto RMO)

Rechts: Kenmerkend Merovingisch glas vooral door de bodenvorm. De datering van die glazen is nogal wijd omdat ze kennelijk lang in gebruik geweest zijn (5^e – 7^e eeuw).

SUMMARY

By Johan Soetens

MEROVINGIAN GLASS

From April 23 till October 26, the Museum of Antiquities (RMO) in the city of Leiden, exhibited a rare collection of Merovingian glass in conjunction with the exhibition 'GOLDEN MIDDLE AGES – the early medieval Netherlands (ca. 400-700 AD).

The Western Roman Empire crumbled during the 5th century and local tribal rulers, often already employed by the Romans for the defence of their borders, soon started to create their own realm and dynasty. The Merovingian, actually a Frankish tribe, adopted their name from their first king, Merovech. His son, Clovis (465-511) enlarged the kingdom and, in 496,

was baptized in the city of Reims by bishop Remigius. This is why he is considered to be the founder of the French State and later the kings of France chose to refer to this lineage as they were often crowned in Reims as well. Even Napoleon tried to assert authority by using the image of bees as a symbol, based on jewellery that was excavated, in the 17th century, from a Merovingian grave site.

Wherever the Romans ruled, glassmakers followed in their wake and were undoubtedly assisted by local helpers. This is why the art of glass making did not disappear together with the last Romans. On the contrary: when the political situation became more stable and the demand for luxury goods grew, the Merovingian glassmakers responded to it by creating beautiful glass objects that, today, are extremely rare and very seldom obtainable for collectors. All of the known objects have been excavated from grave sites; however, enough examples are available to illustrate the connection with the original Roman designs as can be seen on page 35. The art of glassmaking developed into a unique style of its own leading to objects such as the famous Claw Beakers. Through the open connection of the main body of the vessel, the attachments filled themselves with wine also, no doubt to the amusement of the beholders. Claw Beakers are extremely rare and must have been very valuable from the very moment of their creation.

Even rarer are the drinking horns of which there were two specimens exhibited in Leiden and that were probably used for ceremonial purposes.

Merovingian glass is often light-greenish or even yellowish, probably due to the use of lead or antimony in the composition. A beautiful specimen of the latter is the Pouch Beaker shown on page 36, found in the Netherlands close to the city of Eindhoven in Bergeijk, one of the early Merovingian settlements. Characteristic for this period are the drinking cups or fist beakers that have no flat bottom and had to be placed upside-down after use.

The baptism of Clovis on a Medieval miniature.

Two extremely rare drinking horns, 5th and 6th century. Left: From a grave site in Krefeld-Gellep, Germany. Length 34 cm. 5th century. Coll. Museum Burg Lin, Krefeld. Right: Drinking horn, 6th century. Length 37 cm. decorated with glass threads. The two loops enabled the owner to attach a thong so that it could be hung or carried around. Coll. Royal Museum for Art and History, Brussels.

So far, drinking horns such as these have never been found in the Netherlands.

They were undoubtedly made for ceremonial purposes and exclusively used by people of high rank.

Below left: Fist beaker.

Photo and collection RMO Leiden.

Below right: Utility glass from various grave sites.

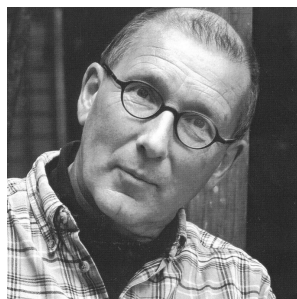
In his book “Glas in Antike und Mittelalter” (Stuttgart 2003), Karl Hans Wedepohl shows on page 79 a beautiful Frankish clawbeaker found at Nordendorf (Germany) and makes comparisons between glass found around Hambach and Jülich (Germany) and Maastricht (the Netherlands). On page 83 he shows the difference in composition of glass from various finds. A table compares the occurrence of Aluminumoxide (Al_2O_3) compared to Calciumoxide (CaO) in finds of Roman glass near Hambach - of Frankish glass near Gellep - and Merovingian glass near Hasselsweiler, all in Germany. Interesting is the low concentration of Calciumoxide (CaO) to Al_2O_3 in the Roman glass from Hambach (approximately 6% CaO to an average of 3% Al_2O_3) while the finds from Gellep show 7,5% CaO and 2,2% Al_2O_3 on average. Although Wedepohl doesn't state it one could come to the assumption that the Romans got their frit from other regions than the Franks and Merovingians. Which could be supported with the frit found in sunken cargo carriers coming, in Roman times, from Middle Eastern regions. Also interesting is to find that he distinguishes between Frankish and Merovingian glass. (Theo Zandbergen)

EEN LID STELT ZICH VOOR.

EEN INTERVIEW MET ANDRÉ TOEN

Oranje boven!

door Coos van Deursen

Het is een druilerige en gure avond in januari als ik in Rotterdam de Schiekade oprijd. Ik ben op weg naar een lid van onze vereniging: André Toen. Hij woont op nr. 630. In het donker zijn de huisnummers vanuit de auto slecht te ontcijferen. Op goed geluk zet in mijn auto maar in een vrij parkeervak, het blijkt dat ik nog een flink stuk verderop moet zijn. Uiteindelijk vind ik het juiste huisnummer en bel –een beetje te laat voor mijn afspraak– aan. André woont in een statig pand dat het bombardement op Rotterdam heeft doorstaan en evenmin ten prooi gevallen is aan allerlei stadsvernieuwingsplannen. Het is rond 1880 gebouwd in de tijd dat ten noorden van het centrum van Rotterdam nieuwe wijken werden aangelegd. Waar toen nog voor de deur het smalle riviertje 'de Schie' de stad in stroomde raast nu het verkeer de stad in en uit.

Er wordt open gedaan door André zelf. Hij begroet me hartelijk en gaat me voor op de hoge trap naar de bovenverdieping. Daar word ik welkom geheten door Monique, zijn partner. Geen onbekende, zij vergezelt André op alle bijeenkomsten van de Oude Flesch. Er wordt koffie met appeltaart aangeboden en intussen kijk ik speurend rond naar elementen uit zijn verzameling. Ik zie diverse, fel oranje “Wilhelmina” bekervasjes uit Leerdam. Ontwerpen van o.a. Copier, Van der Vaart en Lanooy. En naast een aantal groene kelderflessen een paar Amerikaanse melkflessen. In een naastgelegen werkkamer staan hoog op een kast nog meer oranje vaasjes. Het is duidelijk dat André daar een voorkeur voor heeft. Ik maak wat foto's. Monique spoort me aan: "je koffie staat koud te worden" en ik neem plaats op de bank.

De kamer met het meters hoge, gestukadoord reliëfplafond is gezellig ingericht. Langs de wanden staan hoge kasten met behalve de oranje vaasjes en flessen ook andere verzamelobjecten: naslagwerken, boeken, grammofoonplaten in hoezen, zelfs kleine Micky Mouse poppetjes. En beelden! André is nl. ook beeldend kunstenaar en beroepshalve verzamel je dan heel wat 'attributen' om je heen. Hij heeft zo te zien zijn eigen ruimtegebrek geschapen.

Wie is André Toen, één van de laatst togetreden leden?

Met zijn leeftijd van 58 jaar is hij een nog “jonge” verzamelaar. Ik heb hem een paar keer op onze bijeenkomsten ontmoet en gesproken. Ik probeer een beeld van hem te schetsen.

André is geboren in Bussum en begon na het Middelbaar Onderwijs in 1978 de studie “vrije kunst” aan de Kunstacademie in Rotterdam. Teken, schilderen, ontwerpen. Hij was toen 23.

Waarom Rotterdam en niet Amsterdam of Den Haag?

Ja, eigenlijk omdat enkele van mijn vrienden ook in Rotterdam studeerden en de dynamiek van die stad mij meer aantrok dan de grachtengordel. De opleiding was toen nog erg traditioneel. De computer bestond nog niet. Het was echt gericht op het fundamentele handwerk, het ontwikkelen van je vakbekwaamheid. En op theoretisch gebied de kunstgeschiedenis van de voorgaande eeuwen met zijn grote voorbeelden en stijlen.

Na het behalen van mijn diploma begon ik aan de moeilijke taak om als beeldend kunstenaar een bestaan op te bouwen. Ik bleef in Rotterdam "hangen". Kreeg opdrachten die te maken hadden met het Rotterdamse Filmfestival, een jaarlijks terugkerend fenomeen in filmtheater "Lantaren/Venster", schilderde decors voor 'Poetry International', enz., maar zoals voor zoveel beroepsgenoten was dit toch een te onzekere

inkomstenbron. Na een aantal jaren besloot ik daarom me toe te leggen op het ontwerpen en aanleggen van tuinen. Door een ontmoeting kwam ik hiermee in aanraking. Delen van mijn abstracte schilderijen transformeerde ik in mijn tuinontwerpen.

Bij een toevallig bezoek aan een steengroeve kreeg ik twee brokstukken steen mee. Een paar collega's van de Kunstacademie die deze richting ingeslagen waren gaven mij aanwijzingen hoe dit materiaal moest worden aangepakt. Een spoedcursus beeldhouwen zogezegd. Er ging een nieuwe wereld voor me open. Beeldhouwen, dat is het! Die eerste twee exemplaren openden de weg tot een voor mij geheel nieuwe kunstvorm. En naast mijn dagelijkse werk, hou ik me nu al zo'n 15 jaar met deze passie bezig.

Ik zie enkele van zijn beelden staan. Ze zijn abstract van vorm en glanzend. Zachte vormen ontstaan door eindeloos geduldig slijpen en polijsten. Niet dat brute hak- en houwwerk. Dat past kennelijk niet bij zijn zachte aard. Beeldslijper zou dan eigenlijk een betere benaming zijn. Hij noemt me een naam:

"Ik heb veel geleerd van Anton Geerlings en Marthe Stigter uit Rotterdam. Anton heeft veel bijgedragen aan de restauratie van de zandstenen sculpturen van de Laurenskerk.

De eerste jaren werkte ik in een oud schoolgebouwtje in Terbregge/Hillegersberg. Tijdens werkzaamheden in een tuin achter de Oude Dorpsstraat in Overschie maakte een architect Daan Ter Avest, waarvoor ik een opdracht uitvoerde, mij opmerkzaam op het museum "Hoop doet Leven" een stukje verderop. Daar vond ik op de binnenplaats een beter atelier.

"Maar hoe ben je dan toch bij de Oude Flesch verzeild geraakt en hoe is dan je interesse voor glas ontstaan?" Op die vraag wilde ik toch wel eens een antwoord zien te krijgen. "Tijdens de opleiding aan de Kunstacademie hebben wij een excursie gemaakt naar de Glasfabriek in Leerdam. Dat was rond 1980-1981. Het museum zelf stelde toen nog niet veel voor, maar ik ben wel onder de indruk geraakt van het geblazen glas. Die geweldige machines maar ook het mondgeblazen glas. En vooral het oranje glas, die vaasjes die soms bij feestelijke gelegenheden rondom het Oranjestad aan schoolkinderen werden uitgereikt. Heel veel

jaren later toen het museum werd heropend heb ik het nog eens bezocht en opnieuw vielen mij die oranje objecten op. Vanaf dat moment ben ik ze gaan verzamelen. Maar, ik was al eerder in aanraking gekomen met glas. Voor mijn toelatingsexamen tot de Academie moest ik wat werkstukken inleveren. Daarin kwam ook het materiaal “glas” aan de orde. In Bussum gaf de heer Jan van der Does (decorafdeling NTS, de huidige NOS) en de vader van Erwin, met wie ik op de Havo zat, mij de tip om eens bij Glasatelier Tetterode in Voorthuizen te informeren of men mij bij het maken ervan op weg kon helpen.

Ik kwam in een heel interessante omgeving terecht. Die van GLAS! Er werden, onder leiding van Floris van Tetterode, die aan de "Kölner Glashochschule" in alle facetten van de glaskunst was opgeleid, opdrachten van artistieke aard vervaardigd. Je moet dan denken aan gebrandschilderde glas-in-loodramen maar ook aaneengesmolten glas opgebouwd uit diverse lagen en vormen gekleurd glas die hun weg vonden naar kerken en kloosters. Tot in Zwitserland toe. Maar ook aan technische, industriële producten zoals 15 mm. dikke gebogen ruiten die door verhitting in speciale mallen werden vervormd en in draaideuren van warenhuizen en banken werden toegepast (door de firma Boon in Edam een wereldspeler op dit gebied; als u een ziekenhuis bezoekt draait u er door naar binnen.)

Daar bij Floris, is mijn liefde voor glas ontstaan. Ik werkte er in mijn vrije tijd dus meestal in de weekenden en voltooide zo niet alleen mijn opdracht voor de Academie, maar deed ook veel kennis op het glasgebied op. Ik had er wellicht een baan kunnen vinden maar door een noodlottig bedrijfsongeval overleed mijn inspirator Floris en verloor ik de aansluiting. Als het anders had gelopen was ik wellicht na mijn studie aan de Academie in glas verder gegaan, je kunt er nog over filosoferen of ik dan ook niet in Keulen de vakopleiding zou hebben gevolgd maar dat is nu eenmaal anders gelopen. Ik ging dus na mijn opleiding in Rotterdam aan de slag.

Na een aantal jaren ben ik getrouwd. We kregen een zoontje maar toen hij drie jaar was liep de relatie helaas uit op een scheiding. Mijn tuinenbedrijf met telkens wisselende opdrachten bood weinig financiële zekerheid. Bovendien moest ik na de scheiding ook veel thuis zijn om ons zoontje op te vangen die als zoveel kinderen in die omstandigheden afwisselend bij zijn moeder verbleef en bij mij. Een vaste baan zou ook daarom beter zijn.

Bij het Sint Franciscus Gasthuis bestond een vacature voor een “assistent medische instrumentatie technicus”. Ik werd aangenomen en voor dit vak opgeleid. Je wilt niet weten hoeveel infuuspompen er in een ziekenhuis in gebruik zijn. Stuk voor stuk fijn mechanische- en elektrotechnische hoogstandjes. Maar kwetsbaar. Ze vragen regelmatig onderhoud zodat ze in gebruik 100% betrouwbaar blijven. Ik ben verantwoordelijk voor dit onderhoud en doe dit nu al 12 jaar. Ik kan er op de fiets naar toe. De Schiekade uit en je bent er. Ik heb tijd voor mijn zoon, die nu al 15 is en ook voor mijn passie: het beeldhouwen.

Blijft toch mijn vraag “hoe ben je aan de flessenhobby gekomen?”

Dat heb ik te danken aan John van de Berg van het Museum “Hoop doet Leven” waar ik mijn atelier heb. Hij verzamelt flessen en een paar jaar geleden heeft hij mij uitgenodigd om mee te gaan naar Schiedam. Naar een bijeenkomst van de "de Oude Flesch" bij de Verenigde Glasfabrieken in Schiedam. Ik zag daar die oude machines waarop de flessen vroeger werden gemaakt en kwam onder de indruk van het eeuwenoude ambacht van glasblazen onder zware arbeidsomstandigheden en merkte hoe enthousiast sommige leden van de Oude Flesch daarover wisten te vertellen. Ik besloot lid te worden. Vanaf dat moment ben ik voorzichtig enkele flessen gaan kopen. Ik begon met

een oude Amerikaanse (wijdmond) melkfles (dr. Thatcher milk protector 1889) die ik op de markt ergens zag staan. Ik weet nu, dat die gemaakt is op een zgn. Owens machine. En kan me er nu ook wat bij voorstellen. Ik heb wat boeken over dit onderwerp aangeschaft o.a. "In Glas verpakt" en "De vierkante fles" beide van Johan Soetens en door het bijwonen van ledenvergaderingen kom ik stukje bij beetje wat meer te weten over de soortnamen en bijzonderheden van de flessen e.d. En zo staan er naast al die andere verzamelobjecten nu ook de flessen en de oranje bekervasjes van de schoolkinderen

Wat later in de avond loopt André nog even met me mee naar mijn auto die verderop geparkeerd staat. Het is niet meer zo guur. De wind is gaan liggen. De verlichte etalageruiten en het schijnsel van de maan maken dat we op de slecht verlichte Schiekade toch een beetje zien waar we lopen. Ik stap in en rijd weg. André loopt het hele stuk weer terug.

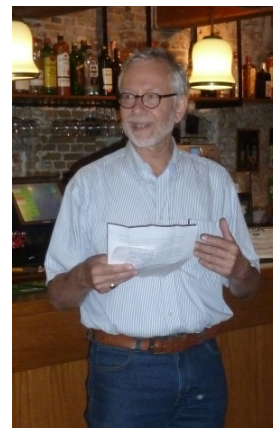
‘Voor veel verzamelaars is 35 jaar niet echt interessant. Maar voor een vereniging is het een respectabele leeftijd.’

Daarmee verwelkomde voorzitter Willem van Traa de ruim vijftig aanwezigen in het Jenevermuseum in Schiedam voor het 7^e lustrum van de Oude Flesch. Een verzamelaar van flessen werd vroeger als een tikje vreemd beschouwd. Inmiddels zijn we er met z’n allen in geslaagd het verzamelen van antiek gebruiksglas op de kaart te zetten. Maar wat gaan we daarna doen? Op dezelfde voet doorgaan en ouder worden? Of samen met andere (glas)verenigingen, het museum in Leerdam en anderen nieuwe wegen inslaan? Het bestuur wil graag weten wat de leden de komende jaren verwachten en zal een enquête rondzenden.

Verder herinnerde Willem aan onze bibliotheek, die een voor ieder toegankelijke plaats heeft gekregen in het Jenevermuseum. Daar is ruimte voor meer boeken. Denk dus bij verhuizing, kleiner wonen of gewoon te veel boeken eens aan de bibliothecaris, Coos van Deursen. *‘Een doos voor Coos’* want de Slegte bestaat niet meer.

Ook werden de nieuwe exemplaren van ons Glashistorisch Tijdschrift uitgedeeld. Namens de redactie bedankte Willem voor de waardering die vorm, kleur en

inhoud krijgen. Maar de vereniging kan dat alleen blijven betalen als er meer advertenties komen. Dus een oproep aan iedereen om in de vriendenkring uit te kijken naar mensen die ons met een advertentie zouden willen steunen. Een notariskantoor, de plaatselijke Bill Gates of gewoon een bedrijf in de buurt. Maar ook een antiquair of het veilinghuis, die goed aan ons verdienen, mogen

wel eens wat terug doen.

Na de koffie en de taart in het Museumcafé was het tijd om ons met de Fluisterboot 'Aleida' door de grachten en havens van Schiedam te laten varen. Het weer werkte mee om dit tot een aangename tocht te maken. Vanaf het water ziet een stad er anders uit, wat zeker geldt voor de oude pakhuizen, voormalige branderijen, mouterijen, die deels nog in gebruik zijn, deels vervallen op een opknabbeurt wachten of al tot appartementen verbouwd zijn. Langs de bekende destillateurs als de Kuijper en Nolet voer de tocht, langs de vele nog staande en/of werkende molens, vele woonboten, onder lage bruggetjes en door sluizen, waar hoofd en handen binnenboord gehouden moesten worden. En dat alles onder deskundige toelichting van de bemanning van de Aleida. Na een uurtje varen werden we bij het museum weer op de wal afgezet.

Daarna was het een paar honderd meter lopen naar Jeneverie 't Spul van ons medelid Rob Klaarwater aan de Hoogstraat 92. Gelukkig kon Rob voor deze gelegenheid gebruikmaken van een leegstaande winkel tegenover de Jeneverie, anders had een deel van het gezelschap op straat moeten blijven. Aan een aantal grote tafels werden we door Rob

ontvangen voor een proeverij van vijf verschillende Jenevers, waaronder een Belgische. Terwijl wij proefden en snackten toonde hij aan de hand van diverse voorwerpen en oude filmpjes de geschiedenis van de jeneverindustrie in 'het zwarte Nazareth' (de vroegere bijnaam van Schiedam). Dat het in de 19^e eeuw in Schiedam geen pretje was, werd duidelijk uit een gedicht van Schiedams bekendste dominee-schrijver Francois Haverschmidt, alias Piet Paaltjens. Maar alle roet, rook, stank en lange werkuren ten spijt, er was altijd wel werk, wat voor veel andere delen van ons land niet gezegd kon worden. Naar welke kant de balans doorsloeg, laat ik hier in het midden.

Alle aanwezigen werden vervolgens door Henk Hettinga verrast met een prachtige cassette waarin een herdruk in twee delen uit 1980 van het oorspronkelijk in 1945 uitgegeven standaardwerk van Dr. N.R.A. Vroom over 17^e eeuwse genreschilders. Daarin wordt niet alleen werk van bekende schilders als Pieter Claesz., Willem Claesz Heda en Clara Peeters maar ook dat van een vijftigtal minder bekende kunstenaars uitvoerig behandeld. De vele roemers, wafelbakers en berkemeiers zijn daarin deels in kleur afgebeeld en een lust voor het oog..

Aan het eind van de middag kon deze geslaagde dag worden afgesloten met een ruilbeurs

De bibliotheek.

Sinds enige tijd is de collectie boeken van onze vereniging ondergebracht in het Jenever Museum in Schiedam.

Als kort geleden aangestelde bibliothecaris ben ik gaan kijken hoe ons bezit erbij staat. Henk Hertinka bracht me naar de afdeling administratie waar het museum zelf een uitvoerige bibliotheek heeft ingericht met enkele honderden boeken over de jeneverindustrie. In deze boekenwand zijn ook twee kasten ingericht voor de boeken van onze vereniging. Zoals u op de toegevoegde foto's kunt zien staan ze keurig in rij en gelid opgesteld. Ze zijn zelfs ingedeeld op taalgebied: een plank voor Engelstalige boeken (71 exemplaren), 49 stuks in het Duits en daarnaast nog zo'n 74 boeken in het Nederlands. Je zou kunnen zeggen voor elk lid van de vereniging een eigen boek! Verder staan er nog mappen met krantenknipsels en alle exemplaren van ons glashistorisch tijdschrift.

Uit gesprekken met de medewerkers van het museum bleek dat de vraag naar onze boeken heel gering is. Op dit moment is er zelfs geen enkel exemplaar "uitgeleend". Dat kan niet komen omdat leden van de vereniging de titels niet weten en daarom ze ook niet te leen opvragen want de hele collectie staat op onze website. Daar kan het niet aan liggen. Waaraan dan wel?

Het is mogelijk de onbereikbaarheid van al die boeken. Je moet ervoor naar Schiedam. Een toegangskaartje tot het museum kopen (hoewel – de meesten van ons zullen toch wel een museumjaarkaart hebben?) en mogelijk vormt dat een barrière.

Daarom stel ik de volgende regeling voor. Wanneer u op de website een interessant boek heeft ontdekt en u dat wel eens zou willen inzien kan ik dit voor u uit de bibliotheek ophalen en op een van de bijeenkomsten ter inzage geven. Mocht u het mee naar huis wilt nemen om het door te nemen dan registreer ik dat en houd ik in de gaten dat dit boek t.z.t. weer terugkomt.

Ook kan ik bij de bijeenkomsten enkele boeken meebrengen en ter inzage leggen. Als er geen belangstelling voor is zet ik ze weer terug op hun plaats in de boekenkast. Gemakkelijker kan ik het niet maken. Daarnaast kunt u natuurlijk ook zelf een bezoek aan het jenever museum brengen en in de collectie snuffelen naar het boek van uw gading. Het is niet de bedoeling dat ik daar dan apart voor naar Schiedam kom. Henk Hettinga zal mij dan doorgeven welk boek u heeft geleend waarna ik uw naam registreer en ervoor blijf waken dat het boek na inzage weer terugkomt. Daarvoor hoeft u dan niet opnieuw naar Schiedam te gaan, u kunt het op een van onze bijeenkomsten ook aan mij teruggeven.

Ik ben benieuwd wie als eerste gebruik gaat maken van deze service, of heeft u ze alle 151 al eens doorgenomen?

Ergens tussen de elkaar overlappende tijdschriften ligt ook "Vind". Een tijdschrift met een dwingende titel. Maar als u het eenmaal heeft gevonden en er thuis in begint te lezen, vind u er een wereld aan informatie in over talloze raakvlakken met uw eigen hobby n.l. over onze geschiedenis, over archeologie, kunst en antiek.

Het is een uitgave van Poldervondsten b.v. In Hoorn en het verschijnt 1 keer per kwartaal. Wij hebben afgesproken dat wij dit tijdschrift ruilen tegen ons Glashistorisch Tijdschrift. Overigens een bewijs dat de kwaliteit van ons blad niet onopgemerkt is gebleven.

Ik zal het blad "Vind" dan serieus doornemen en als ik er iets interessants in tegenkom melden. Het blad zelf wordt dan toegevoegd aan de tijdschriften in onze bibliotheek in Schiedam. Overigens kunt u voor € 24,95 ook zelf een abonnement nemen of eens een los nummer uit het tijdschriften rek nemen.

Ik las in "Vind", dat er een heel interessante tentoonstelling werd gehouden in Medemblik. Men kon daar kennismaken met de collectie bodenvondsten van de amateurarcheoloog Martien Weel (1935-2011). Het thema ervan was : Goed gevonden". De tentoonstelling is afgelopen maar gelukkig verscheen onder dezelfde titel een schitterend boek waarvoor ik verwijs naar de boekbespreking.

EN DAN DIT NOG....

Catalog Number: 130646

Title: ENNION Master of Roman Glass

Author: Lightfoot, Christopher ; Karol B. Wight

Price: \$24.95 ISBN: 9780300208771 **Available February 2015**

Description: New York: Metropolitan Museum of Art (Yale University Press), 2015. 26cm., pbk., 160pp., 100 color illus. Exhibition catalogue.

Summary:

Among glass craftsmen active in the first century A.D., the most famous and gifted was Ennion, who came from the coastal city of Sidon in modern Lebanon. Ennion's glass stood out for its quality and popularity, and his products are distinguished by the fine detail and precision of their relief decoration, which imitates designs found

on contemporary silverware. This publication examines the most innovative and elegant known examples of Roman mold-blown glass, providing a uniquely comprehensive, up-to-date study of these exceptional works. Included are some twenty-six remarkably preserved examples of drinking cups, bowls, and jugs signed by Ennion himself, as well as fourteen additional vessels that were clearly influenced by him. The informative texts and illustrations effectively convey the lasting aesthetic appeal of Ennion's vessels, and offer an accessible introduction to an ancient art form that reached its apogee in the early decades of the Roman Empire.

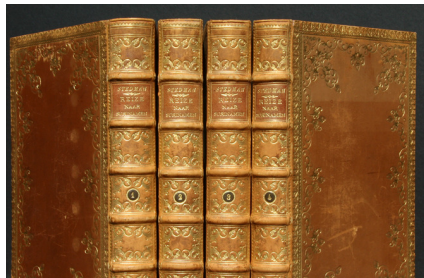
Links: Ennion cup, coll. Louvre, Parijs. Boven: Coll. Newark Museum, USA

BOEKAANKONDIGING

NOGMAALS DE LAU-LAU-FLESSEN

From: Martijn van den Bel
[<mailto:mvandenbel@gmail.com>]

Boven: de originele uitgave in vier delen van de Amerikaansche Voyagiën uit 1695. Rechts onder: de voorziene nieuwe uitgave.

Afgelopen weekend kreeg ik het laatste nummer van DOF 137 in de bus en was verrukt om over de zogenaamde "lau lau" fles te lezen. Zelf woon ik in Cayenne (Frans Guyana) en loop hier geregeld door de bossen vanwege mijn werk als archeoloog voor een Frans archeologische onderzoeks instituut (INRAP). Op het moment ben ik, samen met Lodewijk Hulsman en Lodewijk Wagenaar, in de eindfase van een nieuwe uitgave van de *Amerikaansche Voyagiën* (1695) van Adriaan van Berkel naar de Berbice River:
<http://www.sidestone.com/bookshop/de-reizen-van-adriaan-van-berkel-naar-guiana> In dit boek van Adriaan van Berkel wordt op pagina 40 melding gemaakt van de zogenaamde "louw louw" vissen. Het gaat waarschijnlijk om een Arawaks woord dat door van Berkel wordt opgegeven als 'een vis die op een kabeljouw' lijkt.

Twee eeuwen later refereert de Engelse reiziger Richard H. Schomburgk in zijn boek *The Fish of Guiana, Part I* (In: Ichthyology, Vol. III, The Naturalist's Library 32, edited by Sir William Jardine, Edinburgh: W. H. Lizars, 1841) op pagina 193 naar de "lau-lau" vis als een "catfish" oftewel een gepanserde vis met grote snorharen (*Siluridae*) die veelal voorkomt in de delta van rivieren en langs de kust van de Guianas. Het wemelt van de brakwater katvis soorten langs deze kust maar het gaat waarschijnlijk om de Piratanga (G.) of Piraiba (P.). Trouwens, een zeer smakelijke vis voor in de peperpot ! Het is zodoende mogelijk dat de eilandjes in de monding van de Essiquibo rivier zijn vernoemd naar deze vissen en de flessen dus weer naar de eilandjes...

Vriendelijke groeten vanaf de Wilde Kust,

Martijn

NB. Na J. J. Hartsinck (1770) kan men ook P. M. Netscher's meesterwerk raadplegen over de Nederlandse koloniën op de Berbice, Demerara and Essequibo rivieren: *Geschiedenis van de Koloniën Essequibo, Demerary en Berbice, van de vestiging tot op onze tijd*, Den Haag: Martinus Nijhoff, 1888.

(Martijn van den Bel werkt als archeoloog voor INRAP (Institut National de Recherches Archéologiques) in Cayenne, Frans Guyana, en leidt ter plekke opgravingen alsmede op de Franse Antillen. Hij verwacht zijn doctorsgraad te behalen aan de Universiteit van Leiden op het onderwerp 'The prehistory of the coastal area of French Guiana between the Cayenne and the Maroni River.) J.S.

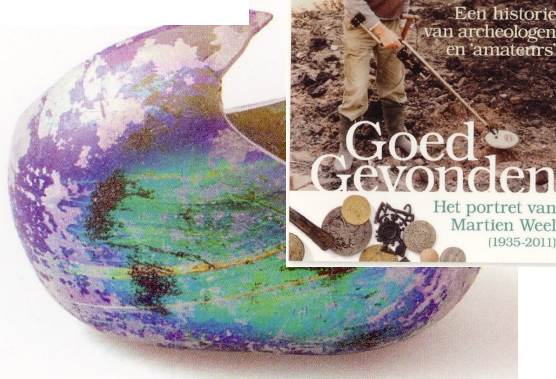
Goed gevonden.

In een vorig berichtje meldde ik al dat er in Medemblik een interessante tentoonstelling liep met de titel "Goed gevonden". Een aanrader! Maar als u geen gelegenheid had om deze tentoonstelling te bezoeken, leen dan vooral het boek **GOED GEVONDEN** dat kortgeleden in onze bibliotheek is opgenomen.

Het beschrijft de gedreven hobby van Martien Weel (1935-2011) een fervent amateur archeoloog uit het Noord-Hollandse West-Friesland. Het verzamelen van munten, postzegels, sigarenbandjes en suikerzakjes was voor veel kinderen en volwassenen een serieuze hobby maar slechts weinigen gingen met schop en laarzen op zoek naar bodemvondsten in en op bouwterreinen, afgravingen voor nieuwe wegen e.d.

Martien Weel, met zijn grote interesse in alles wat met het verleden te maken had, deed dat nu juist wel! Hij had een fijn gevoel voor plaatsen waar iets te vinden kon zijn, groef in de grond op plekjes waar hij oude bewoning vermoedde en bracht op die manier zijn eerste aardewerk, munten, tegels en andere oude voorwerpen naar boven.

Coos van Deursen

Daarbij ging hij niet op goed geluk te werk. Zijn gezond verstand en zijn historische kennis die hij zijn leven lang verbreedde en verdiepte brachten hem op toplocaties. Waar de officiële archeologie de resten van opgraafwerkzaamheden deponeerde vond hij in het gestorte materiaal nog tal van interessante objecten. En bij de introductie van de detector was hij één der eersten die daarvan het belang inzag en werd dit instrument een vaste reisgenoot, achter in de kofferbak van zijn auto, samen met de laarzen en de schop.

Door zijn werk als makelaar reisde hij veel en kwam daarbij langs plekjes waar mogelijk interessante vondsten konden worden verwacht. Hij nam dan even de tijd om zijn apparatuur uit de auto te halen, de nette schoenen te verwisselen voor de brandschone laarzen, en in zijn nette pak compleet met das het veld in te gaan. En wat dat allemaal heeft opgeleverd is niet alleen een boek vol

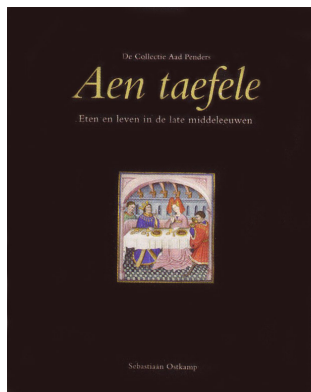
leuke verhalen, prachtige foto's maar ook een enorme collectie van Spaanse matten (weet u wat dat zijn, al zong u het uit volle borst op de lagere school), prachtige kleurrijke tegeltjes, potten, trechterbekers, munten uit heel Europa afkomstig, gespen, zilveren en gouden kettingen, zelfs heuse schatten, werkelijk teveel om op te noemen. **En glas!**

En dat allemaal opgeschreven door Marleen Weel de dochter van Martien Weel. Ze doet dat op een vlotte leesbare manier. Met op de achtergrond de liefde van Martien Weel voor deze hobby en haar liefde voor haar vader.

De foto's van Walter Lensink en de vele historische afbeeldingen maken dit boek tot een uniek historisch document. Ook omdat een team aan historici op diverse vakgebieden interessante tekstbijdragen leverden. Het is daarmee niet alleen een boek voor (amateur) archeologen maar zeker ook een boek voor u als verzamelaar van glas.

Uitgeverij Poldervondsten verdient een compliment met deze schitterende uitgave.

Als er dus één boek uit onze eigen bibliotheek het waard is om eens heerlijk door te spitten, dan is het dit boek wel en verder is het meer dan de moeite waard om het zelf aan te schaffen! (ISBN 978-90-8170-63-4-6 ; 272 pagina's ; € 34,95)

Bij Poldervondsten verscheen eerder:

'**Aen Taefele – Eten en leven in de late Middeleeuwen**', gebaseerd op het door Aad Penders bijeengebrachte 15de- en 16de-eeuwse gebruiksgoed met daarin een speciaal hoofdstuk over glazen gebruiksvoorwerpen. Van het eten met een gedeelde lepel uit een gezamenlijke kom, naar een individuele set tafelgerei en alle mores die daarmee samenhangen. Veel gebruiksvoorwerpen die toen als afval werden

afgedankt, zijn dankzij de goede conserveringstoestand van onze bodem bewaard gebleven. Door het naoorlogse grondverzet -vooral in de jaren zeventig en tachtig- kwamen talloze van deze eeuwenoude objecten weer tevoorschijn.

Archeologen hadden er

nauwelijks oog voor; in hun optiek betrof het te recente zaken. Een groep destijds nog jonge verzamelaars zag het belang er wel van in. Ze brachten belangrijke collecties bijeen en één daarvan staat centraal in 'Aen taefele'. Het is geschreven door archeoloog Sebastiaan

Ostkamp, specialist op het gebied van materiële cultuur van de middeleeuwen en vroegmoderne periode. 320 pagina's, € 49,95, geïllustreerd met talloze unieke foto's, prenten en schilderijen. Inclusief uitgebreide samenvattingen in Engels en Duits. Ook deze uitgave van Poldervondsten is weer uiterst verzorgd en een lust voor het oog.

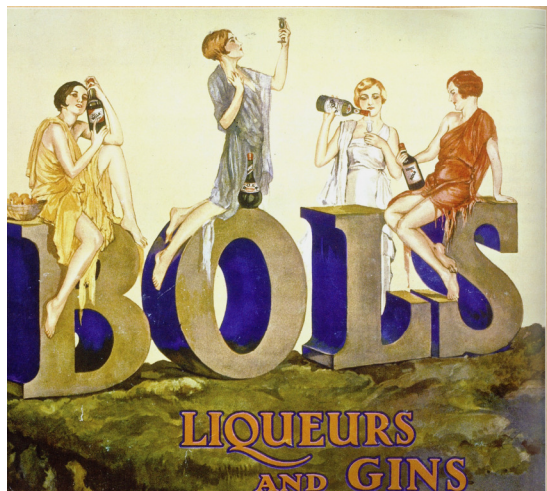
NOGMAALS DE KLM HUISJES MAAR DAN ANDERS

Johan Soetens

Weinig drankverpakkingen zullen het gebracht hebben tot de status van koninklijke of presidentiële verzameling, maar met de Delfts-blauwe KLM huisjes is dat gelukt. We schreven eerder uitvoerig over de wonderlijke geschiedenis er van in DOF 132 en er waren reeds een tweetal boekjes aan gewijd (*Dutch Life in Miniature* uit 1995 en het speciaal voor Business Class passagiers gemaakte boekje *House no. 90* uit 2009) maar het door journalist, radio en televisiemaker Mark Zegeling in 2013 gepubliceerde boek er over slaat alles. Niet alleen beschrijft hij de 94 op het moment van verschijnen officieel bestaande huisjes maar ook de exclusief voor een besloten groep vervaardigde collector's items zoals de modellen van Kasteel Drakensteym, de Ridderzaal, het theater Carré en het Paleis het Loo, inclusief het model 83 ½ waarvan slechts één exemplaar bestaat, n.l. het 4,3 meter (!) hoge Empire State Building, een ontwerp van de

Amerikaanse Jill Magid.

Maar het bijzondere aan dit boek is toch dat de schrijver het niet in eerste instantie heeft over de Delftsblauwe uitvoering, maar over de echte huizen, met alle wel en wee, historie en legende daar aan verbonden. Hij voert je mee van Hindelopen naar Maastricht, van Delft tot Deventer en van bordeel naar paleis en stort 430 pagina's lang een vloed van afbeeldingen en informatie over de lezer uit, die geboeid blijft doorlezen van voor tot achter, van achter naar voren of ergens middenin. Het maakt niet uit. Het boek nodt op iedere bladzijde uit tot verder lezen en kijken. Foto's van de originele panden, bouwkundige details, gevelstenen, landkaarten, gravures, reclame posters en afbeeldingen van de bewoners vullen de pagina's en zelfs bij een kloekke afmeting van 34x24 cm. ontkom je er dan niet aan de afbeeldingen hier en daar wel wat erg klein weer te geven. Maar dat vergeven we de auteur graag, die met dit boek met een gewicht van bijna 2 ½ kilo een indrukwekkend stuk journalistiek heeft afgeleverd. Enkele ons vertrouwde panden worden zelfs twee keer behandeld omdat daar ook twee maal een KLM huisje aan is gewijd, zoals

het proeflokaal van Wijnand Fockink in de Amsterdamse Pijlsteeg maar ook daar weet de schrijver moeiteloos de pagina's met verhalen 'voor bij de borrel' te vullen. Een aanrader, dit boek 'Sterke Verhalen voor bij de borrel' dat met € 29,95 bescheiden geprijsd is. (ISBN 978-90-819056-0-2).

Voor meer informatie: www.markmedia.nl.

Het Jenevermuseum in Schiedam zal in de herfst van dit jaar een bijzondere tentoonstelling organiseren met de volledige collectie huisjes in de hoofdrol, inclusief de exclusieve zogenaamde collector's items. Daaraan gekoppeld zal niet alleen de aandacht uitgaan naar de huisjes en hoe ze gemaakt werden (en worden) maar ook naar aspecten rond de luchtvaart, de VOC-periode en natuurlijk de jenever! Zorg dat je d'r bij komt!

IN MEMORIAM Joop van Diessen.

Donderdag 10 juli overleed plotseling ons lid Joop van Diessen, voormalig directeur/eigenaar van Catalonië Glasverpakking, trouwe sponsor van ons blad alsmede van door mij geschreven boeken maar bovenal mijn goede vriend, steun en toeverlaat in mooie en moeilijke tijden. Bijna 45 jaar geleden leerden wij elkaar kennen en vanaf het begin deelden wij onze passie voor het glas. Ook nadat hij de zaak aan zijn beide zoons had overgedragen bleef hij actief en gaf hij graag les over de unieke eigenschappen van glas: helder, eerlijk, kleurrijk en eindeloos recyclebaar.

Joop was geen echte flessenverzamelaar maar interesseerde zich sterk voor de daarmee verbonden historie en niet in het minst die met betrekking tot zijn eigen bedrijf, de vroegere strohulzenfabriek Catalonië. Dat voerde tot verschillende publicaties in de plaatselijke (Tilburgse) pers, tot een uitvoerig artikel in DOF 125 en uiteindelijk tot een boek waarin de 111 jaar geschiedenis van dat bedrijf recht gedaan werd. Ik zal hem erg missen.

Het Erfgoed Depot in Riel zal in het voorjaar van 2015 een expositie inrichten over zijn leven en werk.
(Erfgoed Depot.Dorpstraat 56, 5133AH Riel. info@erfgoed-depot.nl)

Johan Soetens

IN MEMORIAM Kees Kruidhof

Op 5 augustus j.l. overleed plotseling ons trouwe lid, Kees Kruidhof, op 59 jarige leeftijd. Kees behoorde tot de oudere leden in dienstjaren: al zo'n 33 jaar was hij lid van De Oude Flesch. De leden van het eerste uur kennen hem als een gezellig mens, waar je altijd een beroep op kon doen. Hij gold vooral als verzamelaar van 16^e - 18^e eeuwse (medicijn)flessen, die aparte vormen hadden. Een selectie daarvan stelde hij beschikbaar voor verschillende tentoonstellingen zoals in het Streekmuseum in Rheden, het Scheepvaartmuseum in Ketelhaven, het Nationaal Glasmuseum in Leerdam en niet te vergeten zijn eigen tentoonstelling in het Museum van Aalten. Vele jaren was Kees behulpzaam bij onze veilingen. Kees had ook meer durf op het verzamelgebied dan de meesten van ons. Toen hij ooit een verzameling Romeins glas kreeg aangeboden, waarvan de waarde zijn financiële mogelijkheden behoorlijk te boven ging, aarzelde hij geen moment: hij sloot een lening af om deze unieke kans te verzilveren. Ook was Kees één der weinige leden, die Hongaarse flessen verzamelde.

De laatste jaren kon Kees zich door zijn werkzaamheden moeilijk vrij maken voor bijeenkomsten van onze vereniging maar wij zullen hem als een fijn mens blijven herinneren. Wij wensen zijn vrouw – oud secretaresse - Ine, kinderen en kleinkinderen heel veel sterkte toe met dit grote verlies.

Peter Vermeulen

Een zee van glas

18 oktober 2013
t/m
19 oktober 2014

GLAS

NATIONAAL GLASMUSEUM LEERDAM

Lingedijk 28-30
Leerdam
0345 612 714

Een zee van glas

De onderwaterwereld van professor Ernst Haeckel

Jan Taminiau, Andries Copier, Katherine Coleman, H.P. Berlage, Bernard Heesen... wat hebben deze kunstenaars met elkaar gemeen? Allen raakten geïnspireerd door de wetenschappelijke illustraties van Ernst Haeckel. Deze Duitse zoöloog bracht rond 1900 de wereld van de diepzee dichterbij. Het Nationaal Glasmuseum brengt natuur, wetenschap en kunst op een unieke manier samen in het grootste project van het museum tot nu toe.

Een zee van glas toont de illustraties van Ernst Haeckel, die daarop geïnspireerde glasobjecten van vroeg twintigste eeuw tot heden en de organismen zelf, in een aquarium, onder de microscoop of op sterk water. Diverse glastechnieken zijn vertegenwoordigd in de tentoonstelling: geblazen glas, glas-in-lood, gegraveerd glas, voor de lamp geblazen glas en glas in combinatie met andere materialen.

Leerdam Unica, A.D. Copier, 1931-32
Ook Copier liet zich inspireren door Ernst Haeckel

STEEK JE LICHT OP BIJ EVERT.

Als je, zoals Evert Hellebrekers, je halve leven hebt doorgebracht in de wijnhandel moet je er wel een affectie voor druiven van hebben overgehouden.

Dat deed hem op een antiekmarkt in Delft waarschijnlijk bezwijken voor de verleiding van twee Art-Deco lampen die volgens de verkoper afkomstig zijn uit Frankrijk maar die in Egypte zouden zijn gemaakt. Aan de zware bronzen constructies zijn de glazen (wijn?)bladeren met draad bevestigd en in de druiventros zit een lampje verscholen. Bij dat woord moeten we ons overigens van de lichtopbrengst niet te veel voorstellen. Is dit nu een voorbeeld van de Franse Verlichting of van de Egyptische Duisternis? Is het kunst of kitsch? De lezer mag het zeggen.

Evert vindt zijn aanwinst in ieder geval interessant genoeg om ons daarvan deelgenoot te maken.

HEROPENING JENEVERMUSEUM HASSELT

Op 20 en 21 september vond de feestelijke heropening plaats van het Hasseltse Jenevermuseum. Er was muziek en de jeneverproducenten Bruggeman en Filliers verzorgden het gehele weekend proeverijen. Bezoekers konden gratis de vernieuwde opstellingen bekijken en eindigden vanzelfsprekend hun rondgang in het proeflokaal. Ter gelegenheid van de heropening brengt het museum twee exclusieve moutwijnjenever uit, elk in een gelimiteerde oplage van 500 halve liter flessen. Helaas was bij het ter perse gaan van dit nummer nog geen afgevolde fles beschikbaar zodat u het met deze afbeelding moet doen. Links de fles voor Hermanni Malt No. 19 (38% vol) en rechts die voor Hermanni No. 19 Sour, een bijzondere citroenjenever.

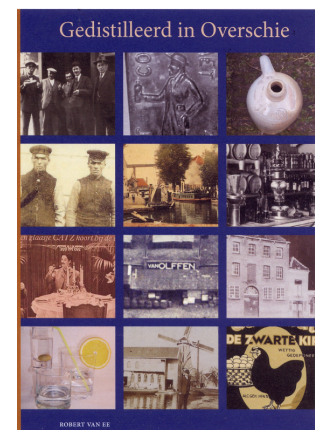
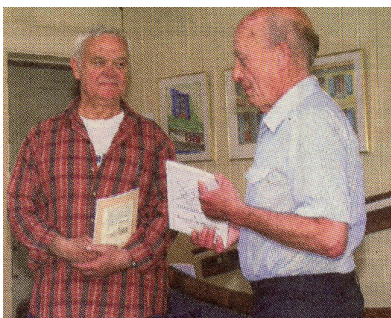
Tijdens de sluitingsperiode van het museum is hard gewerkt aan het inventariseren van de omvangrijke collectie borrel- en likeurglaasjes (4200 stuks) waarvan 2436 afkomstig uit

de collectie van de Gentse kanunnik Delmotte. De collectie weerspiegelt de sociale evolutie tussen 1830 en 1930 en bestaat naast geslepen en kristallen glazen ook uit zogenaamde 'kloefkes': kleine zware glaasjes waaruit de gewone man in zijn stamcafé jenever dronk. Alle 4200 glaasjes zijn nu gefotografeerd, opgemeten en beschreven.

GEDISTILLEERD IN OVERSCHIE is de titel van een door Robert van Ee geschreven boekje dat 3 juni j.l. ten doop werd gehouden in het Museum Oud Overschie 'De Hoop doet Leven'. Hoewel import-Overschieënaar, en sinds kort zelfs dat niet meer, heeft Robert van Ee zich intensief beziggehouden met de geschiedenis van zijn woonplaats. Dat resulteerde o.a. in enkele artikelen over de gedistilleerd industrie ter plaatse in ons tijdschrift (zie DOF 121 en 126) en nu dus in deze kleurrijke uitgave. (ISBN 9789081782128 - € 12,50)

Tegelijkertijd verscheen van zijn hand 'Lexicon van Overschie' waarin aan de hand van alfabetisch gerangschikte anecdotes de geschiedenis van dit eeuwenoude dorp uit de doeken wordt gedaan.

EINDELOOS IN FLESSEN EN POTTEN

0031 356949324 | www.vinkova.com

Europa's Grootste Vintage Evenement
22 & 23 november 2014
Jaarbeurs Utrecht

VERZAMELAARS
JAARBEURS

voorverkoop & info:
www.verzamelaarsjaarbeurs.nl
 incl. Mega Platen & CD Beurs

CATALONIË GLAS VERPAKKINGEN

FLESSEN - POTTEN - SLUITINGEN - (+ TEFLON INLAGEN)

GLAS IS MILIEUVRIENDELIJK

Stedekestraat 48

5041 DN Tilburg

Telefoon 013 - 425440

Teletax 013 - 354082

Shake, Serve & Excel

Let the premium range liqueurs of De Kuyper work for you! Take Sour Grapefruit, our latest taste sensation within our range. Sour Grapefruit is as close to 'the real thing' as you can get. It provides a tantalizingly sweet and sour base for your best cocktails or adds a truly note to your mixes. Shake, Serve & Excel with the global number 1 liqueur brand!

www.dekuyper.com De Kuyper Works!

BOKMA
JONGE GRAANJENEVER

100%e NATUURZUIVER 35% vol

**VIERKANT VAN BUITEN
ROND VAN BINNEN**

BOKMA

WINE & SPIRITS

Geniet, maar drink met mate.

**HET VERHAAL VAN
PASSIE
EN VUUR**

Oude kranten. Hout. Kolen. Daarmee begint het verhaal van de stoker en zijn vuur. Eerst smeert hij de naden van de ketel dicht met graanbeslag. Dan gaat de vlam eronder. Behoedzaam laat hij de kolen gloeien. Op zoek naar de volmaakte temperatuur. Het vuur brandt. Niet alleen onder de ketel, ook in het hart van de stoker. Dat proof je terug in de zachte zuivere graanjenever die zich Ketel 1 mag noemen.

KETEL1. EEN VERHAAL APART

Geniet, maar drink met mate

BRANDERIJ DE TWEELINGH

NOTARIS

**NOTARIS Jeneverspecialiteiten.
Pure bekoring.**